

בעזה"ת

בירור הלכתי בענין ההשקעות בימינו

לבאר החלק ההלכתי בכל מה שנוגע לשוק ההון
קרנות פנסיה/גמל/נאמנות וכדומה

הועתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תשע"ב

חובר בס"ד בדיבוק חברים
חיים ברכיה ליברמן

חודש שבט, תשע"ב לפ"ק
בני ברק

אשמח לקבל הארות והערות
לכתובת: רח' אהרונוביץ 42, בני ברק

מבוא

בזמן האחרון רבו הפרסומים השונים בנוגע להשקעות בקרנות הפנסיה וההשתלמות והדומים אליהם, בפרט עם הרחבת החובה על כל העובדים והמשתכרים להפריש סכומים למען ירבו ימיהם, הללו אוסרין מכל וכל והללו מתירין מעיקרא על ידי כל 'מיני מצדקי', ורבה המובנה בין ציבור היראים, וגם הרבה מהמורים דבר הלכה אינם ברורים כל צרכם בפרטי המציאות והחוקים השונים, בכל הנוגע למה שקרוי 'שוק ההון', וממילא גם קשה לידד לעומקא דדינא בכל עניינים אלו, על כן אמרנו לברר את הדברים לפני יודעי דת ודין, הן מן הצד המעשי, והן מהצד ההלכתי - משורש דברי הפוסקים, עד להתאמתם לאופני המסחר בימינו, ומתוך כך יתברר כשמלה בעז'ה פרק 'ביצד משקיעין'.

ואני מודיע מראש שאין לי שום כוונה להורות למעשה איזה קולא או חומרא בכל המאמר הזה, רק להראות צדדים בנושא הזה, ולדון בקרקע לא להלכה ולא למעשה, וכל כוונתי בקונטרס הזה הוא ללבן הנושא, וללקט מה שכתבו על זה מגדולי הפוסקים, ואשמה לקבל הערות והארות על מה שכתבתי.

האם מותר מעיקר הדין להצטרף לקרנות פנסיה/גמל/נאמנות וכדומה

קרנות למיניהם משקיעים בשתי דברים, באגרות חוב ובמניות, באגרות חוב החששות הם של ריבית, ובמניות החששות הם של שותפות בדברים אסורים, ונקדים שוודאי מי שמשקיע בדברים שאין עליהם שום פקפוק בכלל, אשרי לו ומהדר במצוות יקרא לו, ומה שאנחנו מדברים הוא, האם מעיקר הדין יש על מי או על מה לסמוך או לא.

והיות שאני רוצה שיתפסו את הכיוון של המאמר לכן אקצר בתחילה בתוכן המאמר למען יקל על הקורא, בהתחלה נסביר שלרוב פוסקים חברה בע"מ שמנפיקה אגרות חוב בבורסה זה רק איסור דרבנן ויש צד לומר בכמה חברות שמותר גם מדרבנן/ 70% מהאגרות חוב יש להם היתר עיסקא ועוד כמה ספיקות, ולא ברור שהקרנות חורגות מהכללים הנ"ל/ יש את ההיתר של המזהר"ט שעביד אדעתא דנפשיה ובפרט אם כתב לו שרוצה רק דברים המותרים/ יש את ההיתר של השואל ומשיב שאפשר להגיד ברירה והסכימו עמו חלק מהפוסקים ובפרט כאן שזה רק ספק מדרבנן/ יש ההיתר של המזהר"ג שעיקר כוונתו לקבל ריווח של ההיתר ומה שמקבל גם של האיסור הוא בגדר לא אפשר ולא קמכוין/ יש חלק מהפוסקים שסוברים שאם התנה עם מנהל הקרן או ששלח מכתב שרוצה רק דברים המותרים לא זכה בכלל בדברים אסורים אפילו בלי ברירה/ מנהג של יהודים בכל העולם שמשקיעים במניות, ובירור לגבי חששות של חילול שבת כיון שאין לנו שליטה עליהם למהות בידם לא צריכים לחשוש לזה/ גם חלק מהקרנות [שיש עליהם פיקוח הלכתי] שאינם משקיעים אלא בתעודות סל של אגרות חוב ומניות, לכאורה נשארים באותו בעיה לפי הבירור שאני עשיתי, וצריכים להגיע להיתרים הנ"ל.

פרק א' הגדרה ההלכתית של חברה בע"מ

כידוע יש בזה מחלוקת גדולה בין הפוסקים האם מותר להלוות להם בריבית לכתחילה, או אסור מדרבנן, או אסור מדאורייתא, הדיון הוא כיון שבחברה בע"מ אין מי שמתחייב להחזיר הכסף, שאם החברה לא מצליחה סוגרים את החברה, ואין בעל החברה חייב להחזיר החוב אפילו הוא עשיר גדול, ונחלקו בזה הפוסקים - שדעת ה"מהרש"ג¹ (חלק ד' סימן ל"ט)¹ ואגרות משה (יו"ד ב' סימן ס"ב וסימן ס"ג) שמותר לכתחילה², והרב משה שטרנבוך שליט"א³ (מועדים וזמנים

1. עיקר יסודו בנה על הגמ' גיטין דף ל' כיון דכי לית ליה לא יהיב ליה כי אית ליה נמי אין בו משום רבית, וא"כ רואים כיון שאין שעבוד הגוף אין איסור רבית, ודבריו צע"ג (וכמו שהקשו עליו הרבה פוסקים ואכמ"ל) שהרי מבואר בכמה ראשונים שרק דרך מותר, וגם בדרך מכר פוסקים בסימן קע"ג שאסור בפרדיסא, ושאני התם משום תקנת כהן התירו וכמו שכתבו התוס', אולם י"ל שעיקר הסיבה למה בפרדיסא אסור כיון שהמלווה עובד בפרדיסא, ונמצא שעכשיו אינו מקנה לו שום דבר וכמו שכתבו תוס' בב"מ דף ס"ד. ומיחזי כריבית, משא"כ אצל הכהן שהמלווה עובד בשדה נמצא שלא ניכר כ"כ הריבית כיון שעובד בשלו לכן הוא כמכר, וא"כ בחברה בע"מ כיון שהסיבה למה המנהלי החברה עובדים בתוך החברה הוא בשביל החלק שלהם נמצא שלא ניכר שהם עושים בשביל טובת הלווה, אבל עדיין אינו מספיק שמתוס' שם משמע שצריך שייראה שזה של המלווה ובחברה בע"מ אין למלווה שום דריסת הרגל או זכות הדיבור בתוך החברה. ועי' במנחת יצחק ח"ג סימן א' שמפקפק על זה שפרסמו התשובה הזו של המהרש"ג שאולי כיון שהשאיר אותו בכת"י בכוונה עשה כן כי לא סמך על התשובה הזו.

2. כתב שם דלדעתי הוא ברור לדינא שכיון שאין עליו שום שעבוד הגוף לשלם אין כאן מלווה סתם האמורה בתורה ובחז"ל שזה מחייב את הגוף לפרוע אע"ג שאין לו, וכן הוא ענין הבנק שגוף הבעלים של הבנק אף אם יודמן שלא יהיו בבנק מעות לא ישלמו לו וכו', וכ"כ החלקת יעקב בסימן ס"ה שסברא זו היא מתקבלת על הלב רק שחייש מקור לזה, והנה יש כאלה שהבינו שהתכוין האג"מ לומר שאם אדם לוקח הלוואה ומעמיד משכון ואומר לו לא יהיה לך פרעון אלא מזה שמותר כיון שאין גופו משתעבד, ורצוני להוכיח בעזה"י שלכאורה לא זה הוא כוונתו, קודם כל מסברא - מה לי אם נותן לו רבית סתם או שמייחד לו איזה חפץ שמה יהיה לו הקרן ורבית, הרי למשל אם יש לאדם כלי ששוה אלף ₪ ולוקח הלוואה על 500 ₪ ומתנה שיהיה רבית של עשרה אחוז לשנה, הרי אם ישלם חובו אחרי שנה יקבל בחזרה את משכנו ויצטרך לשלם 550, וכל שנה שעובר יצטרך לשלם עוד ועוד כדי לקבל בחזרה את משכנו, וא"כ מסברא נראה שזה רבית גמורה מדאורייתא, ולא מצאנו כזה אופן של רבית אלא במשכנתא דסורא בסימן קע"ב סעיף א' שמתנה איתו במשולם שניא אילין תיפוק ארעא דא בלא כסף, היינו שכל הלוואה הוא שכירות, וגם לפי הרמ"א שמותר גם בנכיתא הפירוש בזה הוא שחלק מהלוואה הוא דמי שכירות, אבל בנידון דידן הרי זה ממש רבית המתרבה, ועכשיו אביא ראיה פשוטה שאם נאמר שברגע שמביא לו משכון ואומר לו אין לך פרעון אלא מזה מותר א"כ בשביל מה כתוב בסימן קס"ח כל מיני פטנטים איך להלוות ליהודי ומבואר שם שנותן משכנו לגוי והגוי קנה את המשכון ויש מחלוקת שלימה אם יש שליחות לגוי או אין שליחות לגוי, והיה לומר עצה פשוטה שיתן לו משכון ויתנה עמו שאין לך פרעון אלא מזה ואז מותר אפילו מיהודי ליהודי, אלא ברור שאין כזה דבר, ואע"פ שכתב הש"ך שם בס"ק כ"ה שלפי הרא"ש אע"פ שלא קנה הגוי המשכון מותר ליהודי לקבל רבית שאני התם שלא היה קציצה בין הישראל לישראל רק שגוי עשה את הקציצה ואין שליחות לגוי, משא"כ אם קצץ היהודי עם היהודי

סמנסיל סימן ס"ו³) מביא מזקנו הרב שלמה זלמן פינס ז"ל בעל ה"איזהו נשך" הוא שמדאורייתא וודאי מותר ואולי מדרבנן אסור, וה"חלקת יעקב" (יו"ד סימן ס"ה) וה"יחי יוסף" (סימן ח' וט') וה"מנחת יצחק" (ח"ו סימן ע"ו) ולהבחיל"ח הרב אלישיב שליט"א (ריבית לאור ההלכה פרק כ"ד הערה כ"ו) סוברים שזה רק מדרבנן, ובמנחת שלמה (ח"א סימן כ"ח) האריך בדבר ולבסוף מסיק שאף אם נאמר שאין איסור דאורייתא מ"מ איסור דרבנן יש, ודעת ה"אור לציון"⁵ (ח"א יו"ד סימן ה') ודעת הרב אלהן וסרמן (נועם ג') ודעת ה"הר צבי"⁶ (יו"ד סימן קכ"ו) שהאיסור הוא מדאורייתא.

ובנוסף ע"ז יש לציין דעת הרגוצ'ו'בער⁷ (וגם החלקת יעקב יו"ד סימן ס"ה הלך בדרכו אבל כמדומני שרובם ככולם של גדולי הפוסקים חלקו עליו) שסובר שחברה בע"מ נחשב לגוף בלי בעלים, ולפי דבריו מותר גם ללוות מבנק אע"פ שאין לו היתר עיסקא. ועי' בנספח בסוף המאמר שהארנו שלכאורה העיקר שנראה לדינא הוא שזה ריבית דרבנן, ועכ"פ בחברות ששווי ההלוואה הוא יותר מנכסי החברה (שזה מאוד מצוי), כיון שבאמת יש ספק על החזרת החוב,

רק שאמר לו לא יהא לך פרעון אלא מזה לא שמענו שיהיה מותר, שאם מותר לא צריכים להגיע לגוי, (ועי' מהרש"ג יו"ד סימן ה' בד"ה אלא שרצה לומר שכוונת הרא"ש שכיון שייחד איזה משכון אזי לא נאסר באיסור רבית כיון שאין גוף הישראל משועבד ולענ"ד צע"ג), והנה בכל המשלים שהביא האג"מ הכל מדובר שמלוה כסף לעסק מסויים ואינו יכול לגבות אלא מאותו עסק, שבוה סבר האג"מ שנחשב שמלוה כסף לעסק עצמו ולא להאדם הלווה כיון שהאדם הלווה לא קיבל על עצמו לשלם כלום רק מאותו עסק שמלווה לה, ונמצא שאע"פ שהעסק שייך לבעל הכסף אבל כיון שאין אדם משתעבד לשלם מגופו אם ייאבד נמצא שהלווה לחברה ולא להאדם עצמו כיון שאין לו על גופו לשלם נמצא שאין עליו תורת לזה, אבל גם האג"מ יודה שאם מייחד לו איזה חפץ ואומר לו אין לך פרעון אלא מזה שנחשב כרבית גם לאג"מ. ועוד נראה פשוט שאם מביא למלווה משכון אע"פ שאומר לו אין לך פרעון אלא מזה לא עוזר כלום כי כיון שהמשכון נמצא ביד המלווה נמצא שאין שום סיכון ושפיר נחשב שמשלם לו מכספו בשביל ההלוואה שמשאיר אצלו והוי רבית המתרבה, משא"כ כשמייחד לו נכסים והלווה ממשיך להתעסק איתו כיון שקיים קצת סיכון שזה לא יצליח לכן שפיר נחשב ההלוואה לחברה ולא לבעלים כיון שאין עליו חובת הגוף.

3. ובדיני רבית המצויים כתב משמו שהסכמת הפוסקים שאינו אלא מדרבנן.

4. עי' בנספח בסוף המאמר שהארכתי להוכיח שלכאורה הוא רק מדרבנן ובחברות שאין להם נכסים מליאים להחזיר את החוב יתכן שמוותר אפי' מדרבנן.

5. כתב שם שהריב"ש הג"ל לא התיר מדאורייתא רק אם בהתחלה היה לשון שכירות שאז עד שלא הוציא הכסף היה שכירות גמור, ורק אחר שהוציא הכסף כיון שעדיין מוקבל על עצמו איזשהו אחריות לכן ממשך הלאה את השכירות, אבל באופן שמלכתחילה היה התנאים של אחריות חלושה אזי הוא רבית קצוצה, וצ"ע בסברות כיון שברגע שמוציאו לצורכו כבר אינו שכירות כלל אם נאמר שהאחריות קלושה אינו נחשב שלו.

6. לא הביא שום ראיה רק כתב שלחלוות לבנקים הוא איסור מה"ת, ואולי בחברות (לא בנקים וחברות גדולות) שנסחרות בבורסה שיותר מצוי בהם היזיקא גם הוא מסכים שיש לצדד שזה דרבנן, וכמו שהארנו למעלה בהערה הקודמת.

7. וז"ל הצפנת פענח (שו"ת סימן קפ"ד) והנה גדר הבנק לא נקרא דבר מסויים רק דבר של צורה ולא חומר כי גם מי שיש להם בנק הם אינם משועבדים בעצמם רק הכסף המונח שם, ושוב ליכא למי הוא משועבד וכו' לכן אין זה רבית בבנק עפ"י דין תורה, עכ"ל.

בוודאי ניתן לומר שזה דרבנן, ואולי מותר אפי' מדרבנן. ואוסף עוד איזה פרט מהמציאות שחברה שמנסה לגייס כספים פונה לראשונה לבנקים בשביל לקבל הלוואה משום שהריבית בבנק נמוכה מאגרת חוב (שהרי זו הסיבה שאנשים מעדיפים להשקיע באג"ח יותר מלהשקיע בבנק לקבל יותר ריבית) ועוד שיש הרבה עמלות שצריכה לשלם בשביל להנפיק אגרת חוב ובבנק אין שום עמלות, ורק אם הבנק לא מאשר את ההלוואה מפני הסיכון פונה החברה להנפיק אג"ח.

פרק ב' האם מותר להשקיע בקרנות

עכשיו נבאר החלק של ריבית שיש בקרנות:

בדרך כלל, הקרנות משקיעות חלק מכספם, בקניית אגרות חוב, אגרת חוב: הוא נייר ערך שבאמצעותו חברה לווה כספים ובו היא מתחייבת לשלם למחזיק ריבית ולפרוע את הקרן. ניתן לקנות ולמכור אג"ח הנסחרות בבורסה בכל עת.

ונבאר מקודם המציאות לגבי כשרות של אגרות חוב, אם נאמר שמותר להלוות כסף בריבית לחברה בע"מ, אזי לא צריך היתר עיסקא באגרות חוב, כיון שכל החברות הם חברות בע"מ, וכפי שהסברנו למעלה. ואם נפסוק כמו רוב פוסקים שלהלוות בריבית לחברה בע"מ הוא איסור דרבנן, אזי צריכים לעשות היתר עיסקא בשביל שיהיה מותר להשקיע באגרות חוב.

בכל אגרות חוב יש כמה ספיקות

והנה מעל 70% מהאגרות חוב שנסחרות בבורסה בארץ ישראל, יש להם היתר עיסקא,

והנה כשנותן אדם לקרן שישקיע הכסף הרי אינו יודע בטוח שישקיע באיסור שהרי יש מעל 500 אגרות חוב שיש להם הית"ע⁸ חוץ מכל האגרות חוב הממשלתיות שמותר לכתחילה להשקיע

8. נלקח מרשימות הקרנות שיש להם פיקוח הלכתי, ואין אני לוקח שום אחריות על זה.

9. ועדיין צ"ע כי ידוע שכל קרן מחפשת לפזר הסיכונים כמה שאפשר ולכן אין היא משקיע בכמה אגרות חוב בודדים אלא משקיע בהרבה אגרות חוב כדי שגם אם חברה אחת או שתיים תיפול (שזה שכיח מאוד) בקושי יהיה מורגש בקרן, ולכן אם קונה שלושים אגרות חוב מתוך 680 אג"ח שנסחרות בבורסה מסתבר שיהיה חלק קטן גם מאלה שאין להן היתר עיסקא, רק מ"מ שמוא יש לתלות על כל אגרת חוב שהשליח שלו קונה שיש לה הית"ע, וכמו הדין של עשר חניות שתשע מוכרים בשך כשירה ואחד מוכר בשך נבילה שאפילו אם לקחו תשע גוים בשך מתשע חניות אחרות מותר ליהודי לאכול כל התשע בשרים ולא אומרים שמסתמא לקחו גם מהחנות הטריפה כי דנים על כל אחד להיתירא. וכמו"כ בגמ' ברכות דף נ"ג לגבי ריח שאם רובא ישראל אע"ג שמריח הרבה פעמים אומרים שכל פעם הוא של היתר. וכאן ג"כ אני יכול לתלות שכל הזמן המנהל הקרן עוסק בהיתר, והנה לכאורה מה שמחזיק באגרות חוב וחושב למוכרו לפני שמקבל קרן וריבית לכאורה מותר כיון שלא קצץ וגם אינו משאיר אותו עד שמקבל ריבית וכל הבעיה היא עצם לקיחת ריבית, ולכן יכול לומר שכל

בהם, וא"כ מי יימור שישקיע גם באיסור,

ובנוסף ע"ז, שהרי מה שהם קונים יד ראשונה [מידי החברה עצמה] יתכן שנתנית הכסף נחשב ע"פ הית"ע, וכמו שאנחנו סומכים על הית"ע כללי [שהרי לקרן עצמו יש היתר עיסקא כללי, ומתנים שכל השליחויות ותיווכים שהם עושים הכל יהיה בהית"ע, ואם לא מתכוונים לזה אזי מה הם כן מתכוונים], וידוע דעת המהרש"ם ח"א סימן כ', ושו"ת אמרי יוסף ח"ג סימן קפ"ט, ושו"ת מהר"ש ח"ז סימן קל"ב, והר צבי יו"ד סימן קל"ז, ואג"מ יו"ד ח"ג סימן מ"א, וחלק"י ח"ג, לגבי הית"ע הכללי שעושים בבנקים ובחברות ציבוריים, ועל כל מוסד פיננסי אחר, אשר מיוסד על תקנות קבועות ומחייבות, וההית"ע נקבע בו כאחת מתקנותיו הקבועות, וא"כ אף אם הלווה כסף לחברה שהחברה לא עשתה הית"ע, מ"מ איני רואה סיבה למה שלא יהיה החברה יכולה לפטור את עצמה ע"י שבועה ועדים, כיון שידוע לכל באי שער המוסד הפיננסי הזה שכל כספותיו הוא אך ורק ע"פ הית"ע¹⁰, ונמצא שמה שהקדן קנתה יד ראשונה י"ל שמוותר לקחת ריבית מהחברה.

הזמן עוסק בהית"ע, והגם שלכתחילה אסור לקנות שטר של ריבית כי שמוא יגבה בו וכמו"ש בסימן קס"א סעיף י"א מ"מ בספק יותר קל ודוק, ובפרט שיש עוד ספק שמוא הבעלים מומרים הם או שזה חברה שאין להם נכסים לכסות את החוב.

ואף אם יכול להתברר בסוף שנה איפוא השקיע הקדן ונמצא שיכול להיות שלמפרע יתברר שהיה איסור הרי דעת השער המלך (הלכות מקואות פ"י כלל ג') ורעק"א (ריש סימן קצ"א) להתיר בזה, אולם בבני"א בשער הקבוע אות נ"ד כתב להחמיר בכגון זה עיי"ש וצ"ע. שוב נזכרתי במשנ"ב סימן שמ"ג סוף סק"ג שמוותר לאשת כהן מעוברת להיכנס לכתחילה באוהל המת דאף שנראה לנו שוודאי תלד שם ולד ושמוא יהיה זכר ויטמא שם אפ"ה מותר דספק ספיקא היא שמוא יהיה נקבה ושמוא יהיה נפל, ועיי"ש בשעה"צ שהביאו בשם הרבה פוסקים, אף שאח"כ יתברר שהיה זכר מ"מ מותרת ליכנס לזה. גם בגמ' יבמות דף קי"ט מבואר שמותרת להתחתן ולא צריכה לחשוש שמוא יהיה בן כי מיעוט מפילות וכל היולדות מחצה זכרים ומחצה נקיבות, אע"פ שיכול להתברר מ"מ מותר.

10. וראיתי בספר קיצור דיני רבית המצויים בקו"א עמ' פ"א שכתב שההית"ע כללי של הנאמן אפילו אם הוא בנק אינו מחייב את החברה שהנפיק האגרות חוב שיהיה ע"פ הית"ע ואע"פ שכאשר החברה לוקחת הלוואה מהבנק הוי עסק ישיר עם הבנק וכפוף לתקנת הבנק וחל ע"פ הית"ע, מ"מ כאשר החברה מנפיק אגרות חוב בבורסה והבנק רק קונה האג"ח, ואין כאן עסק ישיר בין הבנק לחברה, פשוט שהחברה לא כפוף לתקנת הבנק ולא חל ע"פ הית"ע, עכ"ל, ואני מסופק בזה כי בהנפקה ראשונה הרי הבנק מביא כסף לחברה, והחברה גם יודעת מזה שבנק פלוני משקיע אצלו (בדרך כלל היא יודעת כבר מקודם), ומצידה לא מעניין מה שקורה אח"כ בשוק אם אנשים קונים אותם או לא, והרי למעשה מבחינת החוק גם אם כן עושים הית"ע וגם אם לא עושים הית"ע אין רשות לחברה להשתמש עם הכסף בשביל משהו שלא לצורך החברה, וא"כ הם רק מרוויחים מזה שיהיה הית"ע, כדי שהמשקיע יקח אחריות מלאה על הכסף ויכולה החברה להישבע ולהפטר מהריביות ויכולה להביא עדים ולהפטר מהקדן וכיון שזה למובטו יש לי צד לומר שיכול לממש את הזכויות שלו, ורק שניתן לומר כיון שהחברה יודעת שהאג"ח יכולה להימכר בבורסה ושם לא יהיה אפשרות ללקוח לבד האם יש הית"ע או לא אפילו אם ישאל את המנכ"ל של החברה, ממילא יש אומדנא שלא התכוונה לעשות הית"ע, כדי שלא לפגוע בזכויות של הלקוח, וצ"ע כי כבר כתבנו שמבחינת המציאות לא רואים הבדל בכלל בין אלה שיש להם הית"ע לבין אלה שאין להם.

ועוד יותר, כיון שחלק גדול מאוד מהאגרות חוב הם בהתחלה (יד ראשונה) בידי מוסדיים ציבוריים שלרובם יש להם היתר עיסקא, א"כ יוצא שיש לחלקים גדולים מהאגרות חוב היתר עיסקא, גם למי שיקנה האגרות חוב יד שניה¹¹, ואע"פ שהלקוח לא ידע שקנה אגרות חוב שיכול החברה לפטור את עצמה ע"י שבועה ועדים, מ"מ גם אם החברה כן עושה היתר עיסקא הרי כמעט אצל כולם לא מופיע בתשקיף שיש להם היתר עיסקא, ואעפ"כ סומכים [הקרנות שיש עליהם פיקוח הלכתי] עליהם כיון שבמציאות חתמו הדירקטוריון על הית"ע, אומרים שהכל חל ע"פ היתר עיסקא, ולכאורה זה פלא כי כל משקיע יודע שכל מה שאמור להיות קשור לאגרת חוב אמור להיות רשום בתשקיף, ולא צריכים להתקשר לחברה ולדבר עם ראש החברה (שקשה להגיע אליו) ולשאול אותו אם יש עוד דברים סמויים שלא יודעים מהם, ואעפ"כ סומכים הקרנות שיש להם פיקוח הלכתי להיתר (אולי כיון שזה גם חברה בע"מ), ואע"פ שזה לרעת המשקיעים שהרי הם הללו כסף לחברה, דהיינו שהחברה תיקח אחריות מליאה על הכסף, גם במקרה של אונסים, וגם במקרה שאין רווחים, ולבסוף מתגלה להם שהחברה יכולה לפטור את עצמה בשבועה ועדים, וא"כ ק"ו אם המשקיע עשה הית"ע, שהרי הוא מפסיד מזה שאין החברה מקבל ע"ע אחריות אונסים שוודאי שיחול ההית"ע, ומה מכר ראשון לשני רק מה שהיה בהתחלה, וכיון שבהתחלה היה חצי פיקדון וחצי הלוואה א"כ גם עכשיו הוא חצי פקדון, כי איך יתהפך מפיקדון להלוואה, ואע"פ שאם יאמר המשקיע השני שרוצה שיהיה מעכשיו הלוואה הרי זה יתהפך להלוואה, מ"מ למה לומר שאיכפת למשקיע אם יש הית"ע או לא שהרי לא שמענו מעולם שהאגרות חוב שיש להם הית"ע (אף אם זה כתוב בתשקיף) שיהיו פחותי ערך מאלה שאין להם היתר עיסקא, וכל משקיע יודע שאם החברה לא מצליחה לעשות רווחים וסובל מהפסדים כבדים (שהרי בהית"ע נכלל כל היזקות של החברה – דהיינו שרק אם הפסיד הכל אז נפטר מלשלם את הקרן) אזי הסיכון הגדול הוא שיפשוט את הרגל בסוף הסיפור, וא"כ אין סיבה למה לומר שישתנה משהו.

ובנוסף ע"ז, הרי מבואר בסימן קס"ח סעיף כ' שאם יש לעכו"ם חוב על ישראל ועשה עמו שעבודים ליתן לו כל השנה כו"כ רבית או שיאכל פירות שדה שלו אם אין ביד הלוח לסלק העכו"ם ולהחזיר לו מעותיו מותר לישראל אחר לקנותו ממנו ואם יוכל לסלקו אסור לקנותו מן העכו"ם, וכמדומני שבדרך כלל א"א לחברה לפרוע באמצע הזמן (אולם יתכן שיש מיעוט אגרות חוב שמותנית בתשקיף שיהיה אפשר לבטל החוב באמצע התקופה), ונמצא שאינו ריבית המתרבה, ולכן אם בהתחלה הלוואה גוי לחברה בריבית, ואח"כ מכרו לאחרים הרי הם מותרים לכתחילה כיון שהם באים מצד גוי, (כך הוא דעת הט"ז בסימן קס"ח סעיף י', אולם הנקודות סובר שאסור משום מראית העין, אולם לפמ"ש הש"ך שם בס"ק ס"ז מותר בנידון דידן כיון שלא מיתו כאן כהלוואה לצורך ישראל כיון שקנהו גוי לצורך עצמו, ורק אח"כ מכרו לישראל) ויש כמה אחוזים של גוים שמשקיעים באגרות חוב הן מהגוים שגרים בישראל והן ממשקיעים זרים, ובפרט היום שלכל שכיר יש פנסיה, שנמצא שחלק מהחברות פנסיות שמשקיעים באגחי"ם

11. ונמצא שהחברה יכולה להפטר ע"י שבועה ועדים על חלק גדול מהחוב שלה.

יד ראשונה הם שייכים לגוים¹², ונמצא שעכ"פ יש מיעוט אגרות חוב שהם בהיתר גמור כיון שהתחלת ההלוואה היה עם גוי.

ועוד, שהנה מבואר בשו"ע סימן קנ"ט סעיף ב' מומר מותר להלוותו ברבית, ומקורו מרא"ש ונמוק"י בשם ר"ת ורמבן ור"ן ובעל התרומות והר" אלחנן והתוס' והמרדכי בשם ר"י, ועיי"ש ברמ"א שיש מחמירים ומסיק וטוב להחמיר¹³ אם אפשר להישמט ממנו, ושיטת הבית יוסף שם שהטעם הוא כיון שמומר לא נקרא אחיך, ולכן מותר להלוותו ברבית, ואילו הב"ח כתב שם (ע"פ ההסבר של החתות דעת עיי"ש) שהטעם הוא כיון שהולך ומדביק בגוים לא שכיח שיצא ממנו זרעא מעליא, ועיי"ש שם בש"ך שחלק עם הב"ח ומסיק שמ"מ יש להחמיר, וכן דעת האבני נזר (יו"ד סימן קכ"ו) שהעיקר כמו הפוסקים שלא נקרא אחיך, ועיי" ביד אפרים שם שהביא שהחכם צבי התיר גם להלוות ל"מסור" בריבית אע"פ שאינו נדבק בגוים, ועיי" בדרכי תשובה שם סקט"ז שהביא מתשובות כתר מרדכי (סימן ב', מובא בסוף מרבה תורה) שגם במסור שיש כאלה שסוברים שלא נקרא מומר, מ"מ אפשר להלוותו באבק רבית, וא"כ לפי מה שרוב פוסקים סוברים שלהלוות לחברה בע"מ הוא רק מדרבנן, יש להתיר להלוות לחברה שבעליה הם מוגדרים כחילוני זמנינו בארץ ישראל, אע"פ שאינו נדבק בגוים, ונמצא שמקווים שבעזה"י בניו יחזרו בתשובה, מ"מ כשמדובר באבק רבית יש מקום להקל כשיטת הבית יוסף והש"ך (שסובר כך מעיקר הדין) וחכם צבי וכמו שכתב הדרכי תשובה.

אולם זה הכל אם קיבל חינוך דתי, ואח"כ ירד מן הדרך רח"ל, אבל אם נולד כחילוני, הרי ידוע מחלוקת פוסקי זמנינו האם נחשב מומר או לא, שהרי כתב הרמ"א שם בסעיף ג' שמומרת לעכו"ם שיש לה בן מן העכו"ם שהבן הריהו כמותו ונקרא מומר אסור להלוות לו בריבית דהוי כתינוק שנשבה לבין העכו"ם, ויש הרבה פוסקים שסברו שאם נולד להורים חילונים, נחשב הוא לתינוק שנשבה, ויש שסוברים כיון שידוע שהוא יהודי ויש כזה דבר שנקרא תורה, והם נמצאים בתוך יהודים שהם שומרי תורה ומצוות, והם לא שומרים תורה, לכן נחשבים מומרים, ולכאורה הכל לפי הענין, ודי למבין.

12. רק שעיי' לקמן שיש כאלה פוסקים שהולכים אחר הרוב, נמצא שאם הרוב הם יהודים, נחשב כאילו הכל בבעלות יהודי, אבל ידוע המחלוקת הגדולה האם שייך שהיתר יתבטל באיסור, ואם נאמר כמו הפוסקים שהיתר אין דרכו להתבטל נמצא שהחלק של הגוי שזה החלק של היתר לא מתבטל, ועיי'. וגם שרבו הפוסקים שלא הולכים בממון אחר הרוב וכמו שיבואר לקמן.

ועוד יל"ע כיון שכל דפריש מרובא פריש, והרוב אנשים שקונים אגרות חוב הם יהודים, לכן אפשר שהמיעוט כמאן דליתא, ועיי" פמ"ג בסימן ק"י שפ"ד סקל"ז שהביא בשם הכרתי ופליתי אות י"ג שכל דפריש הוא לא וודאי, אלא דהתורה התירה ספק זה, ומידי ספיקא לא נפקא ועיי"ש שמצטרף לספיקות אחרות, אבל הפמ"ג חולק עליו בזה, ואולי לפי הפמ"ג לא יהיה שייך לצרף את המיעוט כיון שע"ז כבר פסקנו שמותר, ועיי'.

13. ועיי' בפתח"ת שהביא בשם תשובות תפארת צבי (חיו"ד סימן ס"ג אות ה') דעכ"פ ודאי אסור להלוות לו בלא רבית, וכן מוכח לשון רמ"א וכו' רק לא ילוה כלל, וכתב עוד שם וצ"ע באבק רבית אם אסור לומר דאפשר לא גזרו כולי האי עכ"ל וכו' ש"אח"כ שמהרמב"ן משמע אחרת צע"ג וכבר הקשה עליו במרבה תורה.

ועיי"ש בש"ך שחלק על הרמ"א וסובר כמו הנמוק"י שסובר כיון שעומד בין ישראל לא נחשב כתינוק שנשבה, ועיי"ש בפתח"ת סק"ז שהביא מתשובת רדב"ז ח"ד סימן י"ב שהיכא דהוי ספיאא אם בן מומר זה הוא מן העובדת כוכבים או ממומרת מותר להלוות ברבית, דאע"ג דאיכא למימר ספיאא דאורייתא לחומרא מ"מ כיון דאיכא פלוגתא בבני המומרים והוי נמי ספיאא אזלינן לקולא, ועי' בספר חקר הלכה על הלכות רבית שה"ה אם אינו יודע אם הוא בן מומר או שנעשה הוא בעצמו מומר שאפשר ג"כ להקל מכת ס"ס, ספק שמא הוא נעשה בעצמו מומר, ואת"ל שהוא בן מומר מ"מ שמא ההלכה כש"ך שנחשב מומר וכשיטת הנמוק"י,

וכמו"כ כתב החלקת יעקב יו"ד סימן ע' שרובא דרובא מבעלי כיסים שיש להם שייכות להבנקים גדולים שנותנים מאגיטש (משכנתא) הא' הם בכלל מומרים לענין רבית וכו' עיי"ש, אבל יתכן שמחללי שבתות בארץ ישראל הם לא בדרגא הזאת, ותלוי מי הבעלים.

וכמו"כ יש הרבה חברות שאין להם נכסים להחזיר החוב, ויש צד לומר שמותר להלוות להם בריבית לכתחילה, וכמו שבארנו קצת למעלה, ובעיקר בנספח עיי"ש.

ונמצא שאפילו החברות שאין להם היתר עיסקא יש כמה ספיקות שיהיה מותר לקנות האג"ח שלהם.

השאלה האם מותר להשקיע בקרנות היא לא שאלה חדשה, וכבר דשו בהם הפוסקים ז"ל

והנה השאלה של קרנות היא לא שאלה חדשה, אלא היא כבר בת מאה ושלושים שנה, מאז שהתחילו לעשות ה"שפארקאססא" שזה היה הבנקים של פעם, ואז הבנקים לא היו כמו היום שמפקידים כסף בבנק והבנק נותנים כמה אחוזים לשנה, אלא היו מחלקים כל שנה לכל המפקידים את כל הרווחים של הבנק, והשאלה ההלכתי היה כיון שגם גוים וגם יהודים היו מפקידים שם כסף, וגם גוים וגם יהודים היו לוויים ממנו כסף, ונמצא שהיהודים עברו על איסור ריבית, וכמה גדולים העידו שנהגו להקל בזה, ויישבו את המנהג בכמה אופנים, ואעתיק חלק מהיתרים שכתבו הפוסקים ז"ל בנושא הזה,

וחשוב לזכור: הבעיה של השפארקאססא היה שאלה של דאורייתא, כיון שהלווה היהודי היה חייב להחזיר את הכסף בין אם היה לו כסף, בין אם לא היה לו, ואילו השאלה של הקרנות של היום, כבר בארנו שלפי רוב פוסקים הוא איסור דרבנן, ואם הפוסקים אז התירו בריבית דאורייתא, וודאי שיש לנו רשות להשתמש עם ההיתר שלהם לגבי ריבית דרבנן.

לבאר את ההיתר של המהרי"ט שגם בריבית אומרים "עביד אדעתא דנפשיה".

והנה ביסוד איסור ריבית יש לחקור האם זה דין שחל על הכסף או על הגברא, שכתוב בתורה את כסףך לא תתן בנשך וגו' האם הוא איסור כמו שביתת בהמתו שאפילו אם גוי עובד בבמהתו בשבת צריך להפקירו וכמו"ש בריש הלכות שבת, או שזה איסור גברא דהיינו שזה כמו חילול

שבת שאסור ליהודי לחלל שבת וכמו"כ אסור מדרבנן לשליחו לחלל שבת בשבילו, אבל אם אין כאן צד שליחות מותר אפילו לכתחילה אם אין כאן מיחוי כריבית,

והנה שיטת הרמב"ן הובא ברעק"א סימן קס"ח סעיף ט' ובחוו"ד שם שיש כאן איסור שיתרבה הריבית על משכנו של ישראל ואפילו אם אין שום צד שליחות אסור, אבל סתימת השו"ע שם משמע דלא כמו הרמב"ן וכמו שהעיר רעק"א בעצמו (אולם עי' חוו"ד וצ"ע), ופשטות הטור ורא"ש שהובא בשו"ע סעיף כ' בדעה ראשונה בסתמא (והובא בש"ך ס"ק כ"ה וס"ק ס"ו) הוא שאף שהכסף מתרבה על ממונו של ישראל אין בזה בעיה של ריבית, וכמו"כ עיי"ש סעיף י' בשו"ע ובש"ך שם שגם משמע כך, וא"כ בשביל לעבור על ריבית צריך להיות שיקצוין עם המלווה בעצמו או ע"י שליח, וכן הסביר השער דעה את שיטת רש"י שמוזכר ברמ"א בסימן ק"ס סעיף ט"ז שאם חסר בשליחות אין כאן איסור ריבית, שהרי ז"ל רש"י במרדכי סימן של"ח שרי לישראל למימר לחבריה ישראל לך ולזה לי מעות מפלוני ישראל ברבית וגם תביא לו הרבית דלא אסרה תורה אלא רבית הבאה מיד הלזה וגם המלווה וגם השליח לא עשה שום איסור דהאי רבית לאו ידידה הוא ואי משום שישלחו של אדם כמותו הא קי"ל דאין שליח לדבר עבירה להתחייב שולחו ואין לפרסם הדבר, עכ"ל, וכך גם ביאר הגניבות שלום בסימן ק"ס בהערה, ובספר שער דעה (סימן קס"ח, ט') מביא מכמה ראשונים שסוברים שכדי לייצר איסור ריבית צריך להיות דרך המלווה או שליחו, שההגהות מיימוניות (פ"ה מה"מ) הביא בשם המהר"ם שיש שליחות לעכו"ם לחומרא (מדרבנן) ממה שמבואר בתוספתא שאם נתן כסף לנכרי והם באחריות ישראל אסור, והקשה למה אסור הרי אין שליחות לעכו"ם, אלא חייב להיות שמדרבנן יש שליחות לעכו"ם, ואם היה סובר שאין צריך שליחות א"כ איך אפשר לדייק מכאן שיש שליחות לעכו"ם לחומרא שאני התם שהכסף היה באחריות של הישראל, וכן סובר הריב"א (הובא בתשובת מיימוניות ס"ט), וכן בתשובת מיימוני סי' ל"ג הביא ראה מתוספתא דישאל שאומר לעכו"ם צא והלוה מעותי ברבית אסור, אלמא שיש שליחות לעכו"ם לחומרא, אלמא שאף שהוא באחריות ישראל אינו אסור אלא מדרבנן, וגם המרדכי כתב ומצאתי דברי גדול דפליג על ר"ת (שסובר שאין שליחות לעכו"ם לחומרא) מתוספתא דכותי שמינהו ישראל סנטר או אפוטרופוס אסור ללות ממנו ברבית, ול"נ דיש לדחות דאפוטרופוס או סנטר דבר מפורסם הוא, עכ"ל, משמע להדיא דאף באחריות ישראל אינו אסור אלא מטעם דיש שליחות לנכרי לחומרא מדרבנן, וכן הסביר רעק"א בחידושו את דעת רש"י בב"מ דף ע"א, וכן נקט המנחת פתנים בפשיטות (סימן ק"ס) בדעת רש"י.

והנה בסימן קס"ט סעיף כ"א מבואר כך "מעותיו של ישראל מופקדים ביד גוי והלוה אותם לישראל ברבית אם היו באחריות העכו"ם מותר ליקח הריבית ואם היו באחריות ישראל אסור", ומבואר בט"ז בשם הריב"ש שזה ריבית קצוצה, וכ"כ הפלתי בספר המדע עיי"ש, ועי' שער דעה ושבילי דוד שהקשו מהגהות מיימוניות שמחלק לדעת ר"ת בין יש משכון לאין משכון משמע דאפילו באחריות היהודי לא הוי רבית קצוצה כיון דאין שליחות לעכו"ם, וכתוב שם בהגהות רעק"א בשם המהרי"ט ז"ל (ח"א קט"ז) שאם יהודי נתן כסף לגוי למחצית שכר (היינו שהגוי

מקבל אחוזים של רווחים) אע"פ שהיהודי יודע שהגוי מלווה ליהודי אחר בריבית אין שום חשש, והטעם כיון שגוי עושה אדעתיה דנפשיה (בשביל לקבל רווחים) והיהודי לא אמר לו להלוותו ליהודי, נמצא שאין כאן שום צד של שליחות, ולכן אין שום בעיה של ריבית, והביא ראיה ממה שארס גוי יכול לעבוד בשדה של יהודי בשבת כיון שעושה בשביל עצמו להשלים אריסותו ואין כאן צד שליחות, ומשמע מרעק"א שהמהרי"ט אינו סותר את דברי המחבר, שאילו היה סותר את דברי המחבר היה צריך לומר שזה חולק על המחבר, והיינו שהמחבר דיבר שהיו המעות מופקדים אצל הגוי ומה שמלווה ליהודי הרי הוא בשליחות ישראל או עכ"פ מתכוין לטובתו, מושא"כ כשגוי נהיה שותף ברווחים נמצא שעושה אדעתיה דנפשיה,

אולם אם זה במקום שמצוי מאוד שיהודים לוויים ולא גוים לכאורה צריך להיות אסור שהרי מבואר בהלכות שבת סימן רמ"ה סעיף ה' "מותר לישראל ליתן סחורה לגוי למכור אם קצין לו שכר ובלבד שלא יאמר לו מכור בשבת" וכתב שם המשנ"ב "ואם יום השוק הוא בשבת אפילו בסתמא אסור דהוי כאילו אמר מכור לי בשבת",

וראיתי בשו"ת משנה הלכות (ח"ו סימן קמ"ה) שהביא ראיה מהריב"ש הנ"ל לשיטת המהרי"ט, ומשמע שע"י שהגוי גם מקבל רווחים נמצא שנזהה כמו שותף ואז אין זה ממונו של יהודי, וצע"ג כי אף אם נימא שהגוי גם לוקח קצת בהפסדים מ"מ נחשב עדיין ממונו של יהודי, וא"כ איך מותר לגוי להלוותו, ולענ"ד פשוט שהמהרי"ט לא סבר כמו הריב"ש שזה ריבית קצוצה, אלא סבר שזה אבק ריבית ורק מדרבנן אסור כי יש שליחות לחומרא, ולכן סבר שכשאין בעיה של שליחות מותר, אבל לפי הריב"ש אע"פ שאין שום צד של שליחות ג"כ אסור כיון שיש לו רשות לעשותו או שיודע היהודי מזה והסכים, וכמו הדינים של מקח וממכר ע"י גוי המבואר בחו"מ סימן קפ"ב.

כמה פוסקים נקטו להלכה כמו המהרי"ט, ובפרט בנידון דין שזה ספק דרבנן

והנה מזה שהעתיקו הרעק"א בחידושי משמע שסבר כמוהו (כך הבין בעל "משנה הלכות" ז"ל), וכמו"כ כתב המנחת פתים שם שלפי המהרי"ט מותר להפקיד כסף בשפארקאססא הגם שיש גם לוויים יהודים (והנה בעל משנה הלכות ז"ל הבין שכוונת המנחת פתים להקל כמו המהרי"ט, אבל לענ"ד לא ברור בתשובה שם אם פסק כך להלכה כיון ששם יש איסור דאורייתא, ומשמע שם שאם זה מדרבנן היה מתיר כמו המהרי"ט עיי"ש, וכבר כתבנו שלכאורה החששות של קרנות הוא חששות מדרבנן, וכן בשו"ת מהרש"ם כתב שע"פ המהרי"ט מותר להפקיד כסף בשפארקאססא (ח"א סוף סימן כ'), אבל נראה מהתשובה שהעדיף לעשות היתר עיסקא עיי"ש), וכן פסק המהרי"א הלוי (ח"ב סימן נ"ד), וכן נקטו החשב האפוד (ח"א סימן ס"ב) והמשנה הלכות¹⁴ (ח"ו סימן קמ"ה) ושו"ת חלקת יעקב (יו"ד סימן ע' בהגהה אות ג' מבין המחבר ז"ל)

14. ועיי"ש שכתב שאפילו הערך ש"י והמהרש"ג שחולקים על המהרי"ט מ"מ הכא יודו שהרי הערך ש"י כתב הטעם שאסור משום דיש ביד ישראל לתקן שלא יקבל מהלווה המגיע על חלקו ובדידן היכא שקונה מניית ודאי שאין ביד ישראל לתקן שלא לקבל מהלווה שהרי אין בידו שום כח ורשות בהלוואות וגם אפילו אין מודיעין לו

שמותר להשקיע במניות של גוים אע"פ שמלויים כסף ליהודים בריבית מטעם המהרי"ט. וצריך לומר שהני פוסקים ס"ל שמה שהבנק כותבים שטר עם הלוואה אין נחשב כמו שעושה שטר על שם המלווה עצמו שמבואר ברמ"א (סימן ק"ס סעיף ט"ז) שאסור אפילו אם עשה השליח בלא דעת משלחו, וי"ל כשיש בעל החברה בעלות מסוים על הכסף [כיון שיכול לעשות בו מה שרוצה] נחשב שעושה שטר על שם החברה וצ"ע.

ולפי"ז הרי ידוע שכל הקרנות מקבלות אחוזים גם על הריווח שהם עושות, וא"כ לכאורה נחשב כמו שקיבלו למחצה לשליש ולרביע שעושים אדעתא דנפשיהו כדי להרוויח יותר ועי"ז יקבלו יותר אחוזים, וגם שהרי כל הצלחה של הקרנות בנויים על זה, שע"י שאנשים רואים שהם מרוויחים יותר מאחרים בוחרים להשקיע בהם, וא"כ כשמשקיע בקרנות למיניהם ולא אמר להם להשקיע את הכסף גם באיסור שפיר ניתן לומר שהם עושים אדעתא דנפשיהו, ובפרט אם אמר להם שאינו רוצה שישקיעו רק בדברים המותרים בוודאי ניתן לומר שהם עושים אדעתא דנפשיהו, ואפילו אם לא אמר להם, הרי בשטר היתר עיסקא כתוב שכל התיווכים ושלוחיות הכל יהיה ע"פ היתר עיסקא, דהיינו שישקיעו את הכסף בצורה של חצי פקדון, וא"כ כיון שיש כזה מבחר עצום של אגרות חוב שיש להם היתר עיסקא והם קונים מיעוטא שאין להם היתר עיסקא בוודאי ניתן לומר שהם עושים אדעתא דנפשיהו, ואינו דומה למה שהזכרנו לעיל שאם השוק היה פתוח רק בשבת נחשב כשליחו לקנות בעבורו, כיון שיש כ"כ הרבה דברים המותרים, וכמו שחלק מהפוסקים הנ"ל התיירו בגלל זה להפקיד בשפארקאסא ובמניות וכנ"ל.¹⁵

שקלא וטריא בדברי המהרי"ט

אולם צ"ע על כל הני פוסקים כי לכאורה אינו דומה בכלל להמהרי"ט הנ"ל כי כשאדם קונה מניות

למי הלוו מעות בכלל ואין לו שום כח בהנהלת העסקים ולכתחילה כשנותן המעות הוא נותן על דעת זה שלא יהיה לו כח וגם הא פשוט שאם ישאלו לו לא יסכים הוא שישאלו מעות בריבית לישראל כי ישראל ודאי דעתו שילוו לעכו"ם ואפילו מומר לתיאבון קיי"ל דהיכא דאית ליה התיירא שביק איסורא ואכל היתירא וא"כ הכ"נ ודאי היה מסכים שילוו לעכו"ם ולא לישראל שיעבור על איסור ריבית, עכ"ל, וה"ה בנוגע לענינו שפיר ניתן לומר שכל יהודי החרד את דבר ה' רוצה שישקיעו רק בהיתר עיסקא, ובפרט היום שיש כזה מבחר עצום של חברות שיש להם היתר עיסקא ולמה להשקיע באלה שאין להם, והוסף שם המשנה הלכות שהיכא דהבאנק או החברה רובם עכו"ם ומתנהלת על ידם והישראל אינו עושה שום פעולה בהעסק אלא קונה שער בחברה שכבר עומדת והם מתנהלים עסקיהם כרצונם לפענ"ד כו"ע מודו דהוא היתר גמור, נראה שהטעם למה הדגיש שיהיה רובם גוים כי אם רובם יהודים אזי הוא חברה יהודית של עוברי עבירה, ואין מן הראוי לעזור להם, אבל מצד איסורי רבית אינו רואה הבדל בין רובם ישראלים או רובם גוים, ועי' בהמשך המאמר האם בקרנות פנסיה יש איסור לפני עור או לא.

15. אולם עיין במנחת פתים שהדגיש שנחשב שעושים אדעתא דנפשיה כיון שמשועבד לזמן מסוים ולכן בקרנות נאמנות צ"ע אם אפשר להתיר לשיטתו כי יכול להיות כיון שבאותו יום שפודים את הכסף הם צריכים להחזיר את הכסף שמוא לא נחשב זה אדעתא דנפשיה, אולם עדיין צ"ע כי אם יש סברא שעושה אדעתא דנפשיה בשביל להרוויח יותר א"כ מה נפק"מ אם משועבד לזמן או לא, וצ"ע אם המנחת פתים התכוין לתלות ההיתר בזה דווקא או שלרווחא דמילתא כתב כן להגדיל הסברא שעושה אדעתא דנפשיה.

או חלקים בקרן הרי מאותו שעה והלאה נעשה שותף ממש בכל נכסי הקרן גם מה שהיה בעבר וגם מה שיהיה בעתיד, ודומה למי שקונה אגרות חוב יד שניה שוודאי אסור אע"פ שלא נתן ללוה את הכסף בפועל ממש מ"מ כיון שעכשיו הוא תובע אותו נחשב שהלווה לו ברבית, וא"כ בשלמא בסיפור של המהרי"ט שנותן כסף לגוי שישקיע בו כיון שלא אמר לו איפוא להשקיע נחשב שעושה אדעתא דנפשיה, משא"כ כשקונה זכיות בקרן הרי באותו רגע קנה לפי חלקו בכל הקרן כולל הדברים האסורים, ונחשב כאילו באותו רגע קנה אגרות חוב, ואולי המציאות בשפארקאססא היה שנהיה שותף רק בהלוואות של מכאן ולהבא ולא בהלוואות הקודמות, אולם מהפוסקים שדיברו לגבי לקנות מניות והתירו אע"פ שהם מלווים לישראל בריבית מוכח שסברי שאפילו אם נהיה שותף בהלוואות שקדמו גם מותר, וי"ל שהרי הוא לא קצץ עם היהודי, וגם לקיחת הריבית הוא אדעתא דנפשיה של המנהלים ולכן מותר, כיון שהוא לא היה בהתחלת ההלוואה וגם המושך הלוואה הוא תלוי בדעת הבעלים, ובפרט בנידון דידן שמדברים על השקעה באגרות חוב שזה לא ריבית המתרבה נמצא שאינו עובר כל הזמן, וכמו"ש בקונטרס אחרון של ספר קיצור דיני ריבית (עמוד צ"ו) שמה שכתוב במעשה רב בשם הגר"א שעובר כל יום היינו בריבית המתרבה אבל באינו מתרבה כיון שלא מתחדש שום דבר לכאורה אין שום איסור חדש.

עוד היתר של המהרי"א הלוי

ועוד היתר מבואר בשו"ת מהרי"א הלוי ח"ב סימן קכ"ד לגבי הבנקים של פעם שכל אחד השקיע שם כסף והיו מלוים אותו ברבית וכל מיני השקעות אחרות כולל חמץ בפסח וכדומה, והיו מקבלים לפי אחוזים של כל הכסף (דומה לקרנות שיש היום, רק ששם היה ריבית קצוזה), והתיר המהרי"א הלוי ז"ל וז"ל ובנידון דידן הדבר ידוע שאין לבעלי אקציען שום זכות וכות למכור החמץ או לבערו דגוף התנהגות כל העסקים הוא ע"פ המנהיגים המפקחים לטובת העסק על פיהם יצאו ויבואו כל ענייני עסקיהם וכו' דגוף החמץ אינו של בעלי האקציען ואין להם שום רשות לא לאכלו ולא למוכרו או לבערו רק שהאחריות עליהם וכו' וכנודע שאין להם שום רשות ליכנס ולהשתמש במקומות השייכים להגיועלשאפט וכו' עיי"ש, וא"כ גם בנידון דידן הרי אין להמשקיעים שום זכות מה לומר בנושאי ההשקעות רק באיזה מסלול יהיה וא"כ לפי המהרי"א הלוי גם כאן יהיה מותר אע"פ שיתכן שמשקיעים קצת באיסור, אבל צ"ע לענ"ד על המהרי"א הלוי כי א"כ למי שייך הכסף, ודוחק לומר שכל הכסף שייך למנהלי החברה כיון שהם מקבלים אחוזים מזה וכל המשקיעים נחשבים כמלווים, אבל מ"מ הבאנו את דעתו הגדולה לצרף לספיקות הנ"ל.

ההיתר של השואל ומשיב שאומרים ברירה

עוד ראיתי בשו"ת שואל ומשיב (מהדורא קמא ח"ג סימן ל"א) שכתב לגבי השפארקאססא שיש מלוים ישראלים הרבה בחבורה ולוין הרבה ישראלים בחבורה, וכל העסקאות של הקופה

הזאת היתה רק בהלוואה בריבית, וכתב שנוהגים בזה להיתר כיון שנחשב ע"י שליח ולפי רש"י מותר להלוות בריבית ע"י שליח,

ומוסיף שם שגם לאלה שחולקים על רש"י מ"מ מותר כיון שאומרים ברירה אפילו בדאורייתא ואע"פ שבדאורייתא לא אמרין ברירה מ"מ כיון שנוולד האיסור בתערובות אפשר להיתר לכו"ע ומוכיחו מהגמ' בתמורה דף ל' והובא ברמב"ם (איסורי מזבח פ"ד הי"ז) שני שותפין שחלקו זה לקח עשרה טלאים וזה לקח תשעה וכלב שעם הכלב מותרין אבל העשרה שכנגדו אם יש אחד מהם דמיו כדמי הכלב או יתר על דמי הכלב מוציאו מן העשרה כנגד הכלב ויהיה מחירו ושארן מותר, ומוכת מזה שאע"פ שזה איסור תורה והרי אנו פוסקים שבדאורייתא אין ברירה אפ"ה כאן אפשר לסמוך על ברירה, וה"ט כיון שנוולד האיסור בתערובות, וכך סבר התוספות יו"ט שם בתמורה והרדב"ז על הרמב"ם, וא"כ ה"ה בשפארקאסא ג"כ אפשר לסמוך על ברירה ולומר שהכסף של הגוים הללו ליהודים והכסף של היהודים הללו לגוים, עכ"ל של השואל ומשיב¹⁶, ועי' בהערה שפלפלו קצת בדברי השואל ומשיב, והבאנו את השבילי לדוד שמסביר אותו (ומיישב מנהגן של ישראל שמפקדים שם כסף) ועכ"פ בחברה בע"מ שלפי הרבה פוסקים הוא מדרבנן שפיר שייך לומר ברירה,

16. אולם עדיין לא מתיישב שהרמב"ם הרי סובר בהלכות מעשר (רפ"ז) מי שהיה לו מאה לוג של יין טבול מן התורה ואמר שני לוגין שאני עתיד להפריש מהן הרי הן תרומה וכו' לא יתחיל וישתה עד שיניח בסוף שיעור תרומה ומעשרות אלא יפריש ואח"כ ישתה ואין אומרים זה שהניח בסוף כאילו נברר בתחילה מפני שחייב תרומה ומעשרות מן התורה ואין אומרים בשל תורה נחשוב כאילו נברר עד שיברר, רואים שאע"פ שנוולד האיסור בתערובות אפ"ה סוברים שאין ברירה, ותיירץ המהר"י קורקוס שם בתיורצו הראשון וי"ל דלסמוך עתה אברירה דבסוף כלומר משיתברר אח"כ אין סומכין בדאורייתא והיינו ההיא דלוקח יין שכתב שם רבינו שאין אומרים בשל תורה כאילו נברר עד שיברר וכיון שכן כשנטל כאן אחד ראוי לסמוך ולתלות שזהו האסור, ועוד תירץ שם שכיון שאין אסור זה מעצמו אלא הם עושין אותו מחיר כלב ע"י חילופו אמרין כי לא נתכוונו אלא לאחד מהן ודעתם שלא יהיה חליפי כלב אלא אחד ואין אסור זה מעורב בכל הטלאים שאחד לבד הוא אסור, דוודאי כיון שיש אחד שדמיו יותר על הכלב אין דמי כלב מעורב בכל אלא אחד אלא שאינו ידוע אומרים דעתן ואומרים זה החליפו וכאילו אלו החליפין אינם חליפין עד שיברר האחד שכנגד הכלב ולזה נתכוונו תחילה דמסתמא אחד כנגד אחד החליפו, וכ"כ הרדב"ז דאנן סהדי כיון שחלקו במנץ שזה לא נתן לו בכלל העשרה אחד שיהיו דמיו יותר מושאר התשעה אלא כדי שיהיה זה מחיר הכלב, ולפ"ז בשפארקאסא הנ"ל יצטרכו להחמיר כיון שאין כאן חליפין אלא להיפוך הרי כולם נכנסים לשותפות ומוכיח תיתי שיהיה כזה אומדנא שהכסף של הגוי ילוו ליהודי ואילו הכסף של היהודי ילוו לגוי, שו"ר במקור חיים (ריש סימן תמ"ח) שמן התורה חד בתרי בטל ורק מדרבנן בעלי חיים לא מתבטלים ושפיר אפשר לומר ברירה בדרבנן, וראיתי בשבילי דוד (או"ח סימן תמ"ח סק"א) שכתב להסביר עפ"י את השואל ומשיב שגם בשפארקאסא מדאורייתא יש ביטול ורק מדרבנן מטבע לא בטיל, ולכן שפיר עוזר ברירה, ועיי"ש שכתב והנה כ"ז כתבתי להצדיק דברי שואל ומשיב הנ"ל וללמד זכות על דדשו רבים בזה לבעבור כי רוב מחיה של אחב"י בגולה כמו"מ, ובדודאי הנהר מזה אשרי לו, עכ"ל. וכ"ז כשנוגע באיסורים דאורייתא אבל לפמש"כ שרוב פוסקים סוברים שזה רק מדרבנן א"כ י"ל בזה ברירה.

לברר האם בכולו יהודים גם אפשר לומר ברירה או לא

ואע"פ שרוב הכסף בקופה שייכים ליהודים ורק שאינם שומרים תו"מ רח"ל או שהם סומכים על מיעוט הפוסקים שחברה בע"מ לא צריך היתר עיסקא, מ"מ כיון שהוא היחיד שדואג לזה שפיר י"ל ברירה, ובפרט אם כותב למנהלי הקרן שרוצה שיהיה לו חלק רק בעסקים המותרים א"כ הרי בירר להדיא כוונתו שרוצה השותפות בדרך הזה, וא"כ לכאורה יעזור ברירה, וכן מבואר במהרי"ט סימן קט"ז שברביית דרבנן שפיר אפשר לסמוך על ברירה ואע"פ ששניהם בבעיה מ"מ יכול לומר ברירה עיי"ש¹⁷, וכן אפשר ללמוד מש"ך (סימן קי"א ס"ק י"ט) שבשני בני אדם, אם נפל איסור דרבנן באחד מהם, אפשר להקל לכל אחד אם לא מגיעים ביחד לשאול, וכן מבואר בשבילי דוד שם בהדיא, וכ"ש בנידון דידן שרוב השותפים בקרן לא מגיעים לשאול בכלל, ואפילו לפי הרשב"א שהחמיר בזה וכמו שכתב שם הש"ך, מ"מ ניתן לומר שבאופן שאומר במפורש שאינו רוצה שיהיה לו חלקים באיסור, ובפרט אם כותב כן למנהל הקרן, י"ל שאליהם כח היתירא דיליה יותר מהחילוני שרוצה לזכות בכל הקרן, וא"כ שפיר ניתן לומר תולין הקלקלה במקולקל, ולא שייך לומר מאי חזית שאתה מתיר לזה יותר מהשני, וכן רואים קצת משאגת אריה סימן צ"א¹⁸ שאם אליהם היתירא של אחד יותר מהשני אין בעיה להתיר האחד ולא את

17. השאלה של המהרי"ט היה על אדם שתרם כסף לתלמיד תורה בשביל שיעסקו בהם ויקחו רווחים לעצמם זולת שש אחוז שילוקח לעצמו אם יהיה רווחים, והנידון שם היה אם הלזו חלק מהכסף של הת"ת בריבית קצוצה וחלק מהכסף השקיעו בדברים המותרים, וכתב שיכול התורם לקחת את השש אחוז מטעם שיש כאן ספק ספיקא ספק שמא אומרים ברירה בדאורייתא וא"כ יכול לומר אני לוקח מהרווחים של היתר, ואת"ל שלא אומרים ברירה יכול להיות שהקדש של ת"ת מותר לקחת ריבית קצוצה וכמו שיטת הרשב"א הובא בבית יוסף סוף סימן ק"ס, וא"כ רואים אנו שאע"פ שעל הצד שאסור להלוות בריבית קצוצה בשביל הקדש של ת"ת נמצא שכולם בבעיה גם ההקדש וגם התורם, מ"מ על הצד שאומרים ברירה אפשר להקל וליטול חלקו. ועוד הוסיף המהרי"ט שם שאפילו אם לא אומרים ברירה מ"מ אם התנה עם המנהלים של הת"ת שרוצה הוא לקבל רק רווחים של היתר שפיר דמי, וא"כ כאן נמי אם מתנה עם מנהל הקרן שרוצה לקבל רק רווחים של היתר רק שכל זמן שאינו מברר מה הרווחים יותר יקבל כמו כולם למה שזה לא יעזור, והרי כבר כתבנו למעלה שמעל 500 אגרות חוב יש להם הית"ע ובנוסף ע"ז כל האג"ח הממשלתיים, וא"כ מה איכפת לחברי הקרן החילונים והגויים אם יהיה כזה הסכם, הרי אף פעם לא יברר אדם מה עלה יותר ומה פחות (בדרך כלל אם השוק בירידה אז כולם בירידה ומאוד קשה לברר לפי חלקי הקרן ולפי אנשים שיש שם מה הרווחים או הפסידו יותר – שבשלמא אם מתנה עם המנהל שרוצה רק באגחים הממשלתיים או רק באגחים של בנקים וכדומה אזי ניתן לברר מה עלה יותר אבל אם מתנה שיהיה לו רק חלק בחלק הכשר אזי קשה מאוד לבררו שצריך קודם לברר בדיוק מה הוא עסק הכשר ומה לא, ואז לחשבן כמה אחוז זה ירד וכו') ועכ"פ אף אם נימא שהמנהל עשה עוול מ"מ הוא הסכים לזה ומה איכפת לי יותר. ומה שטען אחד שעל פי חוק זה לא עובר – אני שמעתי בשם עורך דין אחד שחקר את הדבר ואמר שיש לזה חשיבות גם מבחינת החוק, ועי' לקמן באחד מהערות שהארכתי עוד בזה. ובלאו הכי הרי ידוע תשובת ה"דברי חיים" לגבי חמץ שאין מנייחסים לחזקים שלהם ואכמ"ל.

18. הנידון שם בתשובה הוא על חמץ שהיה שייך לשתי שותפים יהודים ואחד מכר את כל חמצו כהוגה והשני לא מכר, והעלה שם שבעיקרון היה אפשר להקל לשניהם כי זה שמכר את החמץ מותר לו ליהנות כיון שיש ברירה בדרבנן (חמץ שעבר עליו הפסח) והוברר הדבר למפרע שמה שלקח עכשיו לחלקו זה היה תמיד שלו

השני, אולם באמות לא צריכים להגיע לזה כי בדרך כלל יש בקרנות גם חלק של גוים, ומשמע בשו"ת מהרש"ם (ח"א סימן כ') שאם אומרים ברירה אזי אפילו אם יש גוי אחד יכולים כל הישראלים לקחת רבית ולומר שהחלק של רבית מישראל היה של הגוי, וכ"כ המנחת אלעזר שהובא לקמן, והיינו שכל אחד יכול לומר שחלקי הוא בהיתר,

ואע"פ שבשפאראקססא וקרנות יתכן שחלק האיסור הרויחו יותר מחלק ההיתר ואין שייך לומר ברירה שהכסף שלו הלך להיתר, דא"כ למה לוקח כ"כ הרבה רווחים, כבר תירץ השבילי דוד שם שכשיש ספק מזה הרויח יותר אומרים ספיקא דרבנן לקולא, ובפרט כאן דלא בטוח שיש איסור ואם יש איסור הוא מיעוטא של ריוח הקרן¹⁹.

שיטות שחולקים על השואל ומשיב, ומברר שיש מקום להקל אם נקוט שחברה בע"מ זה רק מדרבנן

אולם דעת המנחת פתים והמהר"ם שיק (חיו"ד סימן קנ"ח) והמהרש"ם שם שכיון שרוצה להחזיק בשותפות אין זה ברירה, וכל מה שאומרים ברירה הוא רק כשרוצים להתחלק, וגם כי היה ניכר הכסף של כל אחד קודם, ולכן יש צד שלא אומרים ברירה ועי' בהערה²⁰, ועי' במנחת

והרי מכר את חצו, וכמו"כ השני יכול לומר שאולי אין ברירה וא"כ יתכן שכל החלק שמכר לגוי הכל עלה בחלקו (עי' מקור חיים ריש סימן תמ"ח שחלק עליו בזה ואכמ"ל) וא"כ א"א להתיר את שניהם דממ"נ של אחד מהן של איסור ומאי חזית לתלות האיסור בזה יותר מבחבירו, סברא זו לא שייך אלא בשניהן שקולין הן וא"א לתלות האיסור בזה יותר מבחבירו א"כ שפיר אמרין מאי חזית, אבל היכא דכח היתירא של אחד מהן אלים משל חבירו כגון הכא שפיר תלינן את של היתר בזה דאלים כח היתירא ידידיה ושל איסור בשל חבירו דלא אלים כח היתירא ידידיה וא"א לך להקשות מאי חזית דהא חזינן ביה טעמא רבה להתיר את של זה דאלים כח היתירא ידידיה יותר משל חבירו דבדידיה י"ל יש ברירה והוא חלקו המגיעו והרי מכרו ובשל חבירו ליכא למימר הכי, עכ"ל, הרי רואים שאע"פ ששתיהם בבעיה של חמץ שלאחר פסח מ"מ כיון שאחד עשה פעולה של מכירת חמץ אלים כוחו יותר משל חבירו שעבר בבלי יראה, לכן אומרים ברירה ומותר החלק שלו, וא"כ י"ל גם כאן אם אחד שומר תורה ומצוות ואמר במפורש שאינו רוצה שיהיה לו חלק בחלק האסורים א"כ אלים כח היתירא ידידיה ושפיר יכול לומר שזה חלקו המגיע לו משעה ראשונה.

19. בדרך כלל יש חצי מושקע באג"ח ממשלתיות שזה היתר גמור, ויש חלק של המניות שהריווח של דברים אסורים הוא מיעוט, וגם עי' מהרש"ג שהבאתי סוף המאמר בהערה שאין איסור בריווח של מניות, ויש חלק של האג"ח שכבר כתבנו ששבעים אחוז יש להם הית"ע וגם יש חברות שהם בסיכון גבוה ויש שהבעלים הם מזמרים גמורים.

20. הנה החת"ס (או"ח ריש סימן קכ"ט) כתב "דכששפכו שותפים ינם לחבית אחד י"ל כבר בטלו חלקם זה לזה ושוב כשיחלוקו ה"ל פנים חדשות ושייך ברירה דאע"ג דיגיע לזה טפת יינו של זה כבר נתבטלה כיון שנשתתפו", עכ"ל, וא"כ הכא נמי הרי כסף של זה התבטל בתוך כסף של השני ורק אח"כ הלזו את כל הכסף ליהודים וגוים, וא"כ למה לא נימא שכשמתחלקים לוקח היהודי את כספו שהלזו לגוים והגוי לוקח את כספו שהלזו ליהודים, וכן צ"ע על מה שהביא מהרש"ם ראייה מהתוספות יו"ט (מסכת דמאי, פ"ו מ"ז) ששם היה הסיפור שכבר עישר את חלקו ושוב עירבב את חלקו עם החלק של עם הארץ שזה דמאי, שבוה ודאי א"א לומר שבדיקו אותו חלק שהכניס כך יצא אותו חלק וכלשון של החת"ס "כי מי הנביא שהגיד זה שנודמן לו חלקו", מושא"כ כשכל אחד הכנים בתוך הקופה מועת של היתר ואח"כ נעשה במקצת מהמועות דבר שלחלק

אלעזר (ח"ב סימן כ"ב) שהוכיח שגם בשותפות אומרים ברירה והבאתי את לשונו בהערה²¹,

מהבעלים הוא איסור (דהיינו הכסף של היהודים) וחלק מהבעלים הוא היתר (דהיינו החלק של הגוים) למה שלא יגידו ברירה, ואף אם נחלק מסברא לומר שכיון שנכנסו להיות שותף לכן לא אומרים ברירה מ"מ אין לנו ראייה מהתוספות יו"ט, ועוד קשה שהרי בתוס' בסוטה דף י"ח מובאר בהדיא שאין נפק"מ אם היה האיסור ניכר קודם או לא בכל אופן תלוי במחלוקת אם אומרים ברירה או לא, וכך הקשה המנחת אלעזר ח"ב סימן כ"ב, והמהרש"ם הביא עוד ראייה מתוס' בפסחים שהקשו עמ"ש בגמ' דף צ': עד שיכלו כל המעות שבשופר, הקשה ריב"א הא א"א שלא יהא מעורב בכל קן וקן ממעות שתי נשים ואפילו למאן דאמר יש ברירה כי האי גוונא לא שייך למימר דאנן סהדי שנתערבו, ואי הוה אמרינן שמכל מעות שבשופר קונה קנין יחד מאדם אחד הוה אתי שפיר אבל לישנא דעד שיכלו לא משמע הכי ונראה לר"י דכל אחת היתה צוררת מעותיה ונותנת בשופר, עכ"ל, הרי מוכח מוקשייתם שכיון שאנן סהדי שנתערבו לא שייך למימר ברירה, וטוען המהרש"ם שגם בקופה הנ"ל כיון שאנן סהדי שנתערב כל המעות ביחד לא שייך לומר ברירה, אולם לפי"ז צ"ע מה הריחו התוס' שקונה כל הקנין מאדם אחד, וראיתי במהרש"א כיון שיש ברירה ועיי"ש ועי' גם בשבילי דוד שתיקן את התוס' שמסתמא כל אחד רוצה את שלו ולא שיתערב.

21. וז"ל גם מ"ש בהרי בשמים לענין ברירה ופשיטא ליה דל"ש בזה ברירה רק באחין ושותפין לאחר שחלקו אבל לא קודם החלוקה הנה זה עדיין צ"ע לע"ד דהא גם בלוקח יין מבין הכותים לא הופרש עדיין כלל ואעפ"כ אמרינן ברירה וכן בכיוצא, ואי משום שיוכל לומר דשאני מעות השותפין הלא אדרבא במעות השותפין שייך יותר לומר דאינן מעורבין וכעין מה דאמרינן בש"ס סוף ביצה לענין דשיל"מ דל"ש שייך לומר כשנתערב ממון חבירו בשלו ויאלל הוא וחדו וכל אחד ואחד בע"כ בפני עצמו קאי, ועוד והוא העיקר דהא עתידין להם להתחלק בעל כרחן דכל קאסע נעשית עפ"י החוק רק על משך שנים ידועים שלשים או ארבעים וכיוצא ואח"כ יתחלקו ואם יתאספו אח"כ וירצו האקצינערען להחזיק עוד בהקאסע הרשות בידן והוי נשתתפו מחדש, וגם בשבילי הקרן אין חשש רק בשביל הרבית היינו הדיווענטען הקופאנס שלוקח כל אקצינער ריוח מהרבית וזהו מתחלק בכל שנה ובדבר המתחלק שפיר שייך ברירה דמה שמקבל הישראל הריחו מהקופאנס הוא מושל רבית ששילם הנכרי וכיוצא ועדיין י"ל דתלוי בברירה כנ"ל (ואי משום ריוח שמניחים למשמרת בהבאנק לרעזערווע ואינו מתחלק בכל שנה הלא זה יקחו בע"כ רק בעת שיחלקו ביניהם האקצינערען ויבטלו הבאנק ושוב אז כשמחלקין ביניהם י"ל ברירה) עכ"ל. ובסוף של התשובה הוסיף המנחת אלעזר ז"ל והנה לכאורה יש להסתפק היכא שהאקצינערען היהודים רבים המה והלויים הנכרים מעטים ונמצא מגיע מעות (הדיוועדענדען) הריחו להיהודים יותר ממה שנאסף הרבית מאת הנכרים הלויים בשנה זו ונמצא ברור בע"כ מגיע ריוח גם ממעות ששילמו היהודים, אך גם לזה י"ל כיון דמטעם ברירה קאטנין עלה וכיון דהוי רק מדרבנן כנ"ל מדעת האחרונים א"כ בוודאי י"ל כהך דשני שבילים (פסחים דף י'. וכתובות כ"ז). אחד טמא ואחד טהור והלכו שנים ועשאו טהרות דשניהם טהורים (אם לא באו לשאול בב"א) אף שאחד מהם הלך בוודאי בשבילי הטמא מ"מ תלינן בכל אחד בפנ"ע לקולא מוכ"ש בזה דאיסור דרבנן (דאין שליח לדבר עבירה) שכ"א יכול לברור חלק הנכרי לעצמו וא"צ לחשוב אם בין כולם מנ"ל האחד קיבל רבית מיהודי, עכ"ל.

אולם השבילי דוד סובר שאפשר להגיד ברירה גם אם זה רק לגבי חלק האיסור אע"פ שבפועל נשארים להיות שותף.

ועיי"ש בתשובה (של המנחת אלעזר) שצריך ג"כ שבינתיים לא עושה איסור כיון שאין שליח לדבר עבירה נמצא שעדיין לא זכה בכסף הרבית עד שמגיע לידו ואז הרי מתנה שאינו רוצה לקבל רק מהחלקים של היתר, וה"ה בקרנות של היום אע"פ שיש"א שבדרבנן יש שליח לדבר עבירה וכמו"ש בפתחת יו"ד סימן ק"ס סקי"ד מ"מ יכול להתנות גם לפני שמקבל הרווחים שאינו רוצה ליכות ברווחים של איסור עד שעת החלוקה שאז יהיה ברירה.

וכן דעת השבילי דוד, ודעת המנחת אלעזר שסובר שלבסוף מברר הוא שחלק שלו היה בהיתר, ודעת השבילי דוד הוא שגם בתוך השותפות אפשר לומר שרוצה רק את החלק של היתר,

וא"כ יש להקל באג"ח של חברות בע"מ לפי הצד שזה דרבנן, ואף אם נימא דלא כמו המנחת אלעזר ושבילי דוד, מ"מ הוי ספיקא דרבנן ולקולא כיון שיש כמה פוסקים שכתבו שאומרים בזה ברירה, ובפרט כאן שיש חבל של גדולי הפוסקים שסוברים כמו המהרי"ט הג"ל בוודאי יש כאן ספק ספיקא בדבר דרבנן, ובפרט שאינו בטוח שיקנה אג"ח שאין להם היתר עיסקא וכמו שבארנו למעלה.

דעת מרן הגר"ש אלישיב שליט"א

והלום ראיתי בקובץ תשובות של הגר"ש אלישיב שליט"א (ח"ג סימן קכ"ד) שכתב כך "באג"מ יו"ד סימן ס"ג לדעתו ברור לדינא שדבר זה שרובא דרובא דאינשי מניחין מעותיהם במדינותינו בבנק ונטילים ריבית, ויש גם בנק שהם של יהודים, שאין עוברים על איסור ריבית משום דסתם מלוה הרי איכא שעבוד הגוף שיש על גופו של הלווה אף שאין לו כלום חייב לשלם ולהשתדל לפרוע חובו, אבל הלוואות לקאמפאנים אין על הבעלים שום חייב לשלם ולא נאמר ע"ז איסור ריבית עיי"ש, מ"מ אם המדובר הוא בנק (עיי' שו"מ מהדו"ק ח"ג סימן ל"א ומנחת פתים יו"ד סימן ק"ס) המקל בדבר יש לו על מי לסמוך".

בירור ההיתר שכותב בחוזה או ששולח לחברה מכתב שרוצה להיות שותף רק בדברים המותרים

וידוע פסק של אחד מגדולי הדיינים שליט"א שיותר טוב שיכתוב לחברה, שאינו רוצה שישקיעו את הכסף שלו בדברים האסורים, ואז אין שום חשש אפילו אם לא מגיעים לדיני ברירה, והיות שראיתי כמה מפקפקים על זה אנסה לפרש כוונתו לפענ"ד,

ביאור קולא של המהרש"ג

עיין לקמן בהערה 37 שהבאנו משו"ת מהרש"ג שמוותר לכתחילה להשקיע בעסק אף אם קצת מהעסק הוא בדברים אסורים, ומטעם שעיקר כוונתו למה נכנס לזה הוא לקבל הדברים המותרים, וא"כ מה שמקבל גם דברים אסורים נחשב לא אפשר ולא קמכוין, ואע"ג שבקרנות יש חשש ריבית, שאפילו ריבית דרבנן צריך להחזיר כדי לצאת ידי שמים [משא"כ הסיפור של המהרש"ג היה בעיה של פיתום חוזרים וחילול שבת, שאין בזה בעיה לקחת שכר כיון שזה שכר שבת בהבלעה] מ"מ אחרי שלקחו כבר את הריבית, הרי אינו יודע מאיזה חברה לקחו ריבית, וכמה לקח, והרי יש פוסקים שסוברים שמוותר לכתחילה להלוות להם, ובפרט אם לא היה להם כסף להחזיר את החוב וכמו שבארנו למעלה, ונמצא שעצם לקיחת הכסף מהקדן אין בזה בעיה, [ולא שמעתי מפוסק אחד שאמר שאסור לקחת את הכסף שהצטבר בקרן] וכל הבעיה היא ההשקעה

בקרבן שמשקיעה המיעוט גם בדברים אסורים, וכיון שעיקר כוונתו לא היה לזה, שאפילו אם לא היו משקיעים בדברים אסורים הוא גם היה נכנס לזה, ולהיפוך מצידו היה יותר טוב שישקיעו רק בדברים המותרים, ונמצא שאין לו עצה להרוויח, נחשב לא אפשר ולא קמכיון, רק אם יש גם קרנות שמשקיעות בטוב כמו הקרן הזו נחשב שפיר אפשר ולא קמכיון שאסור, ונמצא שאם נשתמש עם ההיתר של המהרש"ג יצא שאם יש עוד קרן שמשקיעה באותו רמה רק בהיתר אזי ישקיעו רק בקרן הזאת, רק אם יש לקרן השניה יותר אמינות, או שיודע שהקרן הזאת מצליחה יותר מכולם, אזי לכאורה מותר לפי המהרש"ג. ואפילו אם לא נסמוך על המהרש"ג הזה, מ"מ כשכותב לחברה שרוצה רק דברים המותרים הוא יותר טוב, וכפי שאבאר.

ראיה מהלכות שבת שאף אם קשה לחשבן מה של שבת ומה של יום חול, נחשב הוא לתנאי גמור

הנה בשו"ע או"ח סימן רמ"ה מבואר "ישראל וגוי שיש להם שדה וכו' בשותפות או שהם שותפים בחנות בסחורה אם התנו מתחילה בשעה שבאו להשתתף שיהיה שכן השבת לגוי לבדו אם מעט ואם הרבה, ושכר יום אחד כנגד יום השבת לישראל לבדו מותר", וכתב המשנ"ב "ואם אח"כ בשעת החלוקה באו לחשבון לומר כמה נטלת אתה מרובה ואני מועט נחלק המותר שיהיה לשניהן בשווה, דעת המג"א לפסוק כדעת הראב"ד שמחמיר בזה משום דאיגלאי מילתא למפרע דהתנאי דמעיקרא הערמה בעלמא הוי, ויש מקילין בזה כיון שהתנו מעיקרא", ובשעה"צ הביא שהיש מקילין הם רש"י ותוס', וט"ז דייק כך מרמב"ם, ולפי פירוש של הש"ך אולי גם המחבר סובר כך, וכ"כ התוספות שבת, וממשיך המשנ"ב בסק"ו "ואם לא נודע אח"כ ריוח של כל אחד ואחד על יומו כגון בחנות רשיון לכתחילה לחלוק בשווה", הרי מוכח מכאן שאם עשו תנאי אף שא"א לדעת הרווחים של כל אחד וממילא חולקים בשווה, אין כאן גילוי מילתא למפרע שהתנאי היה הערמה, וא"כ אם בשעה שחותם על החוזה מוסיף שאני שותף רק בדברים המותרים ובפרט אם כתבו לו (כמו שמקובל בהרבה קרנות²²) אנחנו רושמים לפנינו שההשקעה

22. ישנם חברות שממשיכות הלאה לעשות את הדבר הזה ואומרים שעד שהרשות לניירות ערך לא מוציאים ע"ז איסור הם ממשיכים לכתוב לכל לקוח שמבקש, אנחנו רושמים לפנינו שכספק תהיה מושקעת רק בשל היתר.

ויש כאלה שטענו שע"פ חוק אין לזה שום תוקף, ואני שמעתי בשם עורך דין אחד שיש לזה תוקף גם מבחינת החוק, (וגם בהית"ע יש שטוענים שאין לזה ערך חוקי) וזולת זה הרי ידוע שיסת הדברי חיים ודעימיה שאף אם החוק לא מכירים במכירת חמץ והית"ע מ"מ מותר לנו לעשות כמו שהוא בדינינו.

ויש כאלה שטענו שצריך לבקש מהעמיתים רשות לפני זה, שכל אחד נכנס לקרן על דעת שכולם יתחלקו בשווה, דהיינו אם יש עשר חברי הקרן רוצה כל אחד מהעשר אנשים שהכסף שלו יהיה מפוזר בכל הדברים בשווה ולא שיהיה חלק מהאנשים שיוכו בדברים מסוימים יותר מאחרים ופחות מאחרים, ולכאורה זה היא טענה צודקת וצ"ע אפילו אם המנהל של הקרן הסכים אם מועיל שיזכה יותר בנכסים המותרים יותר מאחרים, אולם עדיין י"ל שמי שמשקיע אינו יודע מה יצליח ומה לא ורוצה שיהיה פיזור טוב עם חכמה, וכיון שבערך של האגרות חוב שיש להם סיכון ושואין להם סיכון יש גם כשירים וגם לא כשירים, וגם לגוים יש להם חלק בכל האגרות חוב, רק שבלא כשירים יש לכל גוי קצת יותר אחוזים, ומי אומר שסתמא דמילתא איכפת להם, שהרי אינו יודע מה יצליח יותר ומה פחות, ובכל אופן אינו יכול לזכות במה שלא רוצה לזכות, וחוז' מזה הרי

שלך איתנו תהיה רק בדברים של היתר, אע"פ שכולם יודעים שא"א לברר מה היה של היתר ומה היה של איסור, אין כאן בעיה, כיון שיש מספיק רווחים שאפשר לעשות של היתר, ובדרך כלל הקרנות הם רובם רווחים של היתר, ועי' בהערה 23. שוב ראיתי בנתיבות שלום (עמ' תע"ח) שגם הולך בכיוון כזה, שאם מקפיד אחד מהשותפים אין נחשב כתערובות עיי"ש.

אולם גם אם הקרן לא חתמו לו כך, ושולח מכתב לחברה שאינו רוצה שישקיעו בכסף שלו לדברים האסורים, ג"כ מועיל וכפי שאבאר, מה יהיה אם חמש אנשים נתנו כסף לשליח שישקיע בשבילם כמה שימצא ידו, ואח"כ הודיע אחד באופן רשמי לשנים או שלושה עדים, או ששלח מכתב לשליח, שאם יקנה השליח כוסות של זכוכית, אינו מסכים לשליחות הזו וזה לא יהיה שלו, והתברר אח"כ שהשליח הזה קנה כוסות זכוכיות, והודיעו את זה למשלח ואעפ"כ לא הסכים בשום פנים שיהיה שלו (הוספתי את זה ע"פ הנתיבות סימן קפ"ג סק"ז, כי בסתמא דמילתא אומרים שקנה את החפץ וכמו שמבואר ביו"ד סימן קע"ז סעיף ה' בראשונים שם והו"מ קפ"ג סעיף ה' וכמו שמבואר בנתיבות שם), ושוב עלו הזכוכיות פי מאה מהמחיר שהיה קודם, ולבסוף נשבר הזכוכית והשליח חייב לשלם לכל השותפים את דמי הנזק, פשוט שאינו חייב

אין כוונה של אף אחד לעשות חילוק בין ההיתר והאיסור שכל זמן שאינו מברר אינו כלום, והמציאות שזה כבר הולך כמה שנים בכמה חברות ואף פעם לא היה מישהו שהפסיד או הרוויח מההסכם הזה, וגם אם ילך ויזכיר שהיה איזה חברה שלא היה להם היתר"ע ופשוט רגל ואינו רוצה להפסיד את חלקו, א"כ מסתמא לא היה להם נכסים בשעת ההלוואה לכסות את החוב ולכן מפסידים המושקעים את כל החוב – וא"כ שמוא לא היו צריכים היתר"ע וכמו שהארנו למעלה, וגם אם זה לרעתם יכולים החילונים לומר קים לנו כמו השיטות שמקילים בחברה בע"מ ובפרט שמדובר בחברה חילונית שמוותר להלוותם באבק רבית לפי הרבה שיטות, וא"כ מאוד קלש שהחילונים יפסידו מזה, אולם אעפ"כ כיון שהתנה עם החברה שאינו רוצה להיות שותף בעסקים האסורים, א"כ מוכ"נ אם זה היתר אזי נהיה שותף, ואם זה איסור לא נהיה שותף בזה, ועדיין צ"ע עוד בזה. שו"ד במנחת אלעזר שם שכתב כך: א"כ לא יוכל להתנות זאת מקודם כיון שתלוי הוא בשותפות האקצינערען הנכרים שהשותף לא ירצה להסכים שהישראלי קח מרבית הנכרי ופן יהיה הלויים ישראלים עניים ולא יהיה ריווח מהם רק חיצן הלוואה עוד ומה שיהיה ריווח מהנכרים יקחו האקצינערען הישראליים לזה בוודאי לא יסכימו הנכרים האקצינערען וא"כ לא יוכל להתנות מקודם, עכ"ל, וא"כ רואים את הטענה הזאת בדברי פוסק גדול ז"ל, ועיי"ש שאם מתנה שכשלווקח הרווחים יהיה רק של היתר לא יהיה איכפת ליה לגוי כי לאחר שחלקו וחשבו החשבון מהשנה הבאנאן מה זה נפק"מ להנכרי מה שהשותפו ישראל מתנה בפיו (כדי להנצל מאיסור דת ישראל) שיהיה זה מומעות רבית הלזה הנכרי יהיה מכל מקום שיהיה הלא לא יקבל הישראל עיי"ז יותר וכו' עיי"ש.

אולם אינו דומה כ"כ לכאן, כיון שלא מבורר מה זה רווחים מותרים ומה זה אסורים, ובנוסף ע"ז שרובא דרובא הם רווחים מותרים, ועוד שהרי אפשר להתנות שכל זמן שאין המנהל הקרן מברר ע"י שבועה כמה רווחים היו של ההיתר וכמה של האיסור נוטל כמו כולם, וא"כ הוי כמו היתר"ע שרואים שלא איכפת לחילונים אע"פ שמנהל הבנק יכול להישבע ולהפטר מהריבית, כיון שיודעים שלא יישבע, וק"ו כאן שאין עניין למנהל הקרן להישבע, כי מה איכפת ליה שיקבל היהודי השומר תורה את כל הרווחים.

23. ועי' בתרומות הדשן סימן ש"ב לגבי היתר עיסקא שאע"פ ששניהם יודעים שלא יתקיים תנאי הזה שיביא עדים וישלם (שהרי קשה מאוד להביא עדים ע"ז עיי"ש) ואין מתנים כן אלא כדי לקחת רבית בהיתר מ"מ מותר לעשות כן.

לתת למשלח הזה שביטל את השליחות ולא הסכים לקנות את הזכויות אלא דמי הקרן של הכסף²⁴, (וכמו"ש במשנה ריש השולח בגיטין ובקידושין דף נ"ט שאפשר לבטל השליחות), ואם נותן יותר הרי נותן מתנה בידו וכמו"ש בסימן קע"ז סעיף י"ט אם הפקיד מעות אצל חבירו והנפקד הלזום לעכו"ם, הנפקד חייב באונסין ואין למפקד בריוח כלל, ואם הנפקד רוצה לתת דבר מעצמו למפקד אין בו משום ריבית, (ואע"פ שבסעיף ה' שם מבואר שאסור לקבל ריבית כבר תירצו המשל"מ וחזו"ד ושע"ד כיון שבהתחלה היה חצי הלוואה חמור יותר, משא"כ כאן הרי הוא כולו פקדון), ואם הסיפור היה שהמחיר היה פחות משהיו של הקרן פשוט שצריך השליח לסבול בהפסדים כיון שהחמשה שהשתתפו התנו שכל אחד יסבול בהפסדים לפי ערכו לכן אין רשות לאף אחד לשנות בתנאים זולת הסכם מפורש של השותפים²⁵, ולכן גם בקרנות אם שולח מכתב לקרן שרוצה שיהיה כספו מושקע רק בדבר של היתר הרי א"א לזכות לו דבר בעל כרחו, ונמצא שלא זכה בחלק הקטן של איסור בעל כרחו, ואם מקבל הרווחים ג"כ אין בעיה כיון ששלח לבעה"ב של הקרן שאם קונים דברים של איסור אינו רוצה לקנותו בכלל, נמצא שמה שהקרן נותנים לו יותר הריהו בגדר מתנה²⁶.

ואם הקרן רוצה, אינה חייבת להביא הרווחים שהיו וודאי של איסור להלקוח ששלח להם מכתב שאינו רוצה רווחים של איסור, אבל תצטרך להוכיח את זה מאוד, ויתכן שיחייבו אותם להשבע ע"ז, וכפי התנאים שמקובלים בחושן משפט, וגם יכול להיות שב"ד יפסקו שאין טעם למה לא לתת להם במקום זה, הרווחים של היתר, והקרן תעשה שיקולים שלה האם לעשות כזה דבר או לא, שהרי כל החרדים יוצאו כספם מהקרן, ובפרט שאין להם שום עניין לעשות את זה, כי הכסף הוא כסף של ציבור והם לא ירוויחו מזה, וכמו שסומכים על כל היתר עיסקא, הגם שבקלות יכולה החברה להישבע שהיא לא הרוויחה, ואז תהיה פטורה מלשלם את הריבית, רק שאם היא תעשה ככה, לא ירצה אף אחד להשקיע בחברה הזאת, והדברים ידועים.

העתק נוסח שטר הסכם בשביל קרנות מאת הרב משה שטרנבוך שליט"א

ובספר דיני ריבית המצויים הביא נוסח של שטר לעשות עם קרנות והסכים לזה הגאון הרב משה

24. ואע"פ שבחו"מ ריש סימן קפ"ב מבואר ברמ"א שאינו יכול לבטל את השליחות היינו שחייב לעמוד בהתחייבות שלו וכמו מוציא הוצאות על פיו וכמו שביאר הגהות שם, אבל בוודאי יכול לוותר על זכויות שיש לו. שו"ר שהפתחי תשובה שם ס"ק ד' מביא בשם שו"ת מים חיים (חו"מ סימן י"ח) שסובר שאין לדמות איסורא לממון, ולכאורה דבריו צ"ע וכמו שהעיר כבר התהילה לדוד (סימן ע"ב) שגם כממון אפשר לבטל השליחות ודחה ראיותיו עיי"ש.

25. ושמעתי מדיין אחד שליט"א, שבאופן שהיה חמשה אנשים שכל אחד הביא כסף לאיזה משקיע שיעשה עם זה דברים טובים ואף אחד מהם לא דיבר עם השני, רק שיודע שיש עוד אנשים שגם נתנו לו כסף יתכן שאינו צריך לסבול בהפסדים, וא"כ בקרנות יהיה גם ככה.

26. ומה שהקשו שאם אינו רוצה רווחים של האיסור למה נכנס לקרן הזה שמסוגל המנהל לקנות גם קצת מאיסור, אומר ע"ז תירוץ פשוט הרי יש מספיק רווחים של היתר דהיינו חמש מאות אג"ח וכל החברות הממושלטיות, ולמה שלא ייהנה מהאמינות וההכמה של החברה בשביל לקבל הרווחים של היתר.

שטרנבוך שליט"א²⁷ – התימת ידיו דלמטה תעיד עלינו שהוסכם ביני ועם מנהלי הקרן..... שבאם יהיו השקעות באיסור ריבית, שלא אהיה שותף בעסקים ההם אלא בעסקים המותרים בלבד, ואקבל יותר אחוזים בעסקים המותרים של החברה כנגד הערך של העסקים האסורים של חלקי, ואהיה שותף בהם בין לענין ריווח ובין לענין הפסד, בין אם ירויחו יותר בין אם ירויחו פחות וכן לענין הפסד, אלא שהוסכם בינינו שלא יהיה נאמנות על האחוזים הנ"ל אלא בכירור של עדים ושבוועה כפי תקנת מנהר"ם בהיתר עיסקא באופן המועיל, והוסכם בינינו שאם לא יבורר הדבר באופן הנ"ל, שנתפטר בינינו ואקבל כפי סכום הרויח וההפסד מן העסקים הרגילים, ובאופן שסוכם בינינו, ובאם יש בינינו תנאי בחשש ריבית מוסכם שהכל יהיה ע"פ הית"ע באופן המועיל, וכל הרכישות וקנינים כנגד דמי ההשקעה ייעשו באופן המועיל ע"פ דין תורה ותיקון חז"ל

סיכום הנושא, ודעות שמקילים

ונסכם הנושא עד כאן, חברות שאין להם נכסים להחזיר את החוב וכל הרווח בני על ציפוי עתיד ייש צד לומר שמוותר לכתחילה להשקיע בהם אפילו בלי הית"ע, ובנוסף ע"ז יש כחמש מאות אגרות חוב שיש להם הית"ע מלבד מאגחי"ם ממשלתיים שלכולם יש הית"ע, ואלה שאין להם הית"ע יש ספק שמא מומרים הם, וכשמשקיע בקרן אין הוא בטוח שעם הכסף שלו יקצוץ על ריבית, ואף אם ישקיע הרי יש הרבה אחרונים שסוברים שנחשב שעושה אדעתא דנפשיה להרוויח יותר, ובנוסף ע"ז יש כמה מגדולי אחרונים שסוברים שאפשר לומר ברירה, גם יש סברא שנכנס על דעת לקבל רווחים של היתר, ובנוסף ע"ז, אם כותב להם שרוצה רק נכסים המותרים יש מקום לומר שנחשב למינוי שליחות רק לדברים המותרים, ואם לא ישמע בקולו אזי זה לא נהיה שלו.

הרי לנו שאם כתב להם שרוצה רק הרווחים של היתר יש לנו כמה וכמה פוסקים שהקילו בזה, ונפרטם לפי סדר המאמר, המהרש"ג, האגר"מ, הצפת פנח, החלק"י, המהרי"א הלוי, המנחת פתים, החשב האפוד, המשנה הלכות²⁸, השואל ומשיב, השבילי דוד, והמנחת אלעזר, והם מדברים

27. עיי"ש שטען הרב יששכר שרייבר שליט"א שזה הערמה כיון שלא צפוי שרווחים המותרים יעשו כמו האסורים, ואעפ"כ הסכים הרב משה שטרנבוך שליט"א לזה כיון שהסכמת הפוסקים שחברה בע"מ זה רק דרבנן לכן מותר להערים, ולא הצלחתי להבין למה אג"ח שיש להם הית"ע לא ירוויחו כמו האג"ח שאין להם הית"ע, ואולי בשנת תשנ"ו שאז הוציא את הספר לא היה לרוב החברות הית"ע.

28. אולם גם החשב האפוד וגם המושנה הלכות כתבו שבבעלות יהודים אין היתירים הללו, ועיי"ש במשנה הלכות, ולא זכיתי להבין דבריו בכלל, שכתב שבבעלות יהודי יש בעיה של שליחות, ולא הבנתי למה יהיה שליחות ביהודי יותר מגוי, וכמו"כ מה שכתב שזה בעיה של מסייע ולפני עור הרי האריכו הפוסקים בזה הרבה האם יש דין של מסייע במומר, ועכ"פ בנידון דידן שע"י השקלים בודדים שהוסיף בחברה הוא לא היה פותח בשבת והיה מומילא פותח, יש הרבה סיבות למה שלא יהיה מסייע ואכמ"ל וכבר האריכו הפוסקים בזה הרבה, ולכן סתמתי את דבריהם למעלה בתוך אלה שמקילים, ואשמח שיבררו לי הנושא, וז"ל הגרי"ש אלישיב שליט"א (קובץ תשובות ח"ג סימן קכ"ב) שאלה זו נחלקת לשתיים, אם ע"י הכסף שמתרבה בעסק יש סיפוק בידו להלוות לעוד אנשים בריבית, שאילו לא היה הכסף שהכניס לא היה לוים הרי יש כאן איסור לפנ"ע, ואשר לחילול שבת אם יש כאן ענין שכר שבת אין הדבר מפורט ובהבלעה מותר ליהנות משכר שבת, אולם

אפילו בריבית דאורייתא ואילו בנידון דידן יש הרבה שסוברים שיסודו הוא רק מדרבנן וכמו שהארננו למעלה ובנספח, ובנוסף ע"ז שיש מגדולי הדיינים שע"י התנאי באמת לא זוכה בדברים אסורים.

והנה עד עתה ביארנו רק את החלק של האגרות חוב שיש בקרן, ועתה נבוא לבאר את החלק של המניות שיש בקרן.

פרק ג'

האם מותר להשקיע במניות בארץ ישראל ובחו"ל

קודם כל נקדים שנוהגים כלל ישראל בכל העולם, שלווים ומלווים כסף לבנקים, אע"פ שבכל הבנקים יש חלק ממניותיה ששייכים ליהודים, וכמו"כ משקיעים בכל מיני מניות הן יהודים שסוחרים לבד והן אלה שמפקידים בקופות גמל וכדומה, ובעזה"י אבאר צדדי ההיתר בזה.

כמה פוסקים כתבו שהולכים אחר הרוב, ואם הרוב גוים מותר ללוות ולהלוות להם בריבית

השאלה במניות היא²⁹ שאלות של חמץ בפסח³⁰ ושל מלווים ולווים בריבית וחילול שבת, ולגבי נושאים של ריבית כבר כתבנו שיש כמה פוסקים שפסקו שכשהוא מלווה בריבית הרי עושה אדעתא דנפשיה, וכמו"כ כשהוא לווה בריבית הרי אנוס הוא ע"פ החברה לשלם רבית,

ואם הוא חברה שרוב הבעלים הם גוים הרי כתב השערי צדק באו"ח סימן מ"ה שאם רוב החמץ היה שייך לגוי לא עברו הישראלים בכל יראה כיון שהתבטל ברוב, וכ"כ בהקדמה לספר דברי דודים בשם הגאון הרב ישראל סלנטר זצ"ל שמותר ללוות ולהלוות מהבנקים של פעם כיון שהמזון של היהודי מתבטל ברוב ממון של הגוי ונחשב ככולו של גוי, ולכן אין בעיה של רבית, וכמו"כ כתב המהרי"א הלוי (ח"ב סימן קכ"ד) שיש לצדד להקל בגלל זה לגבי חמץ בפסח, וכמו"כ יעויין בשו"ת מלמוד להועיל (ח"א סימן צ"א) שכתב שמתבטל ברוב,

ואע"פ שמזמון לא מתבטל ברוב מ"מ כבר כתב הנתיבות בסימן רכ"ט שהחלק האיסור שיש

לכתחילה הרי זה תלוי כמו לענין ריבית, אם החילול שבת מתרבה בזה בוודאי יש כאן איסור לפני"ע, אולם לאסור משום זה לחוד מכיון שיש לו חלק בהעסק והעסק עובד בשבת נראה דכיון שחלקו לא מקנה בעלות כזו שיהיה בידו למחות או לשנות את הדבר, הרי אין לאסור בשביל זה.

29. ראוי לציין מה שכתב בעל החלקת יעקב (יו"ד סוף סימן ע') שכתב לגבי לקחת חלוואה מבנק שחלק מבעלי המניות הם יהודים וכתב כך ואין להאריך בדבר שהגדולים מדור העבר כבר הטו שכמס לסבול ולהתיר בדבר שכמעט אין כל הסוחרים יכולים לעמוד בו עכ"ל.

30. אולם כוללים במכירת חמץ גם את החמץ שיש במניות רק שיש אומרים שצריך שיהיה גם לפי חוקי המדינה והדברים ידועים.

במזמון כן אפשר להתבטל ברוב, וכמו"כ משמע משו"ת תשב"ץ ח"א סימן קל"ח לגבי אחד שמקבל פרס מהקהל שנדר הנאה מאחד מיחיד הקהל וכתב שאע"פ שהמזמון שנתן המודר מתבטל ברוב מ"מ כיון שנדרים הוא דבר שיש לו מתירין לכן אין הוא מתבטל ברוב ומשמע שזולת זה היה כן מתבטל ברוב, אולם בשו"ת מהרי"ט ח"א סימן ה' חלק עליו וסבר כיון שזה מזמון השותפים ויד כולן שזה בה לכן אין המזמון מתבטל ברוב (אולם מסיים לבסוף שכ"ז להלכה ולא למעשה כי מי יוכל לדון את שתקיף ממנו, והבין החקרי לב (יו"ד ח"ג סימן י"ז) שלא היה ברירה ליה להמהרי"ט ללכת נגד התשב"ץ בזה³¹ ועי' בהערה³² שדייקתי מכמה פוסקים שסוברים כמו המהרי"ט שבשותפות לא שייך ביטול),

ועוד כתב השערי צדק (יו"ד סימן קכ"ד) שגם במזמון י"ל כל דפריש מרובא פריש ואין ניכר האיסור בתערובות, וכן צידד גם בשו"ת באר דוד סימן י' עיי"ש באריכות, (אולם מ"ש בשערי צדק שם ואדרבה בכל עת שיבוא הישראל להלוות יוכל לומר מעות של הישראלים כבר הלך לו בהלוואות תחילה לשאר לווים לאו"ע וזה שהלווה עתה מעות מאו"ע הוא, לא כ"כ הבנתי כי הרעיון של השפארקאסא הוא שכולם שותפים ולא שייך שהכסף כבר הלך לו וצ"ע),

31. אולם מ"ש עוד החקרי לב שם שכיון שאפשר להפריד המזמון אין כאן ביטול, י"ל כיון שהוא כרוך בהפסדים – שצריך לבטל על הזכויות שיש לו לכן אין זה נחשב אפשר להפריד האיסור, שהרי בסימן ק"ב סעיף ג' מבואר שכלי שנאסר שנתערב באחרים אין דנין אותו כדבר שיש לו מתירין לפי שצריך להוציא עליו הוצאות להגעילו וכל כיוצא בזה, וביותר מזה כיון שאין כוונתו לבטל איסור רק לקבל רווחי היתר (ואין לו דרך אחר לקבל הרווחים הללו זולת דרך קניית המנייה) אין כאן ביטול איסור שהרי אין זו כוונתו, וכמו"כ יש ברירה לפי כמה פוסקים והכל לפי הענין ולפעמים כדאי למכור החלק של איסור לגוי (ויעשה רבית גבוה מאוד על הכסף וכידוע) ואז אין זה נחשב שלו.

32. הרמ"א ביו"ד סימן ק"ב סעיף ד' כתב מי שנדר מדבר אחד ונתערב אחר"כ לדידיה מקרי דבר שיש לו מתירין דהא אפשר לשאול על נדרו, וכתב הפתח"ת שם בס"ק י' בשם תשובת ברית אברהם (חיו"ד סימן ל"ז אות ב') ושו"ת רעק"א (סוף סימן ס"ה, אולם בסימן מ"ח סתר את עצמו עיי"ש) ושו"ת חת"ס (סימן רכ"ג) בשם הלחם משנה (סוף פ"ה דנדרים) שכל זה אם אסר דבר על עצמו איז נחשב לדשיל"מ כיון שמצוה לשאול על נדרו, אבל אם אסר חפצו על אחר כיון שאין ביד אותו אחר לשאול על נדרו לכן אין נחשב דשיל"מ, והוא כמו סברת המהרי"ט הנ"ל, והרי מבואר בשו"ע סימן רכ"ד ראובן שאמר לשמעון הריני עליך חרם ואתה עלי שניהם אסורים ליהנות זה מזה וכו' ואסורים בדברים שהם בשותפות לבני אותה העיר כמו בית הכנסת והתיבה והספרים, הרי מוכח מזה שאע"פ שחלקו של איסור הוא מיעוט של הבית הכנסת אפ"ה אינו מתבטל ברוב, וא"א לומר שהטעם הוא כי זה דשיל"מ שהרי כיון שאין בידו להתיר האיסור לא נחשב דשיל"מ להני פוסקים, ומוכח שהטעם הוא כי כיון שהם רוצים את השותפות ושתיהם יד שזה בה אין כאן ביטול ברוב, וכך סבר גם היד יהודה שאין זה דשיל"מ וכמו המהרי"ט. אבל עי' דרכ"ת שם ס"ק ס"ג שהביא בשם שו"ת מוצל מאש (סימן ה') שמוצדד בזה דלא כמהרי"ט (ואינו תחת ידי), וכמו"כ עי' ברדב"ז שם על הרמב"ם שמשמע שנחשב דשיל"מ גם כשאסור על חבריו, וכמו"כ הגאון הרב שלמה קלוגר זצ"ל (ספר החיים או"ח סימן תמ"ה פרק י"ז) כתב שנחשב דשיל"מ כיון שמצוה על הנאסר להשתדל עם המדיר להתיר לו נדרו, וא"כ שפיר י"ל שגם מזמון של שותפות מתבטל האיסור בהיתר ושאיני נדרים שהוא דשיל"מ, ועי' עונג יו"ט סימן פ"ז מש"כ אריכות גדול על נושא הזה והעלה שתלוי במחלוקת האם יש איסור על המודר ליהנות או שהאיסור על המדיר להנות אותו ואכמ"ל.

גדולי הפוסקים סברי שאין מונתו להיות שותף ממש רק לקבל רווחים או הפסדים בחברה, והעידו שכן המנהג

וזולת זה מצאנו כמה מגדולי הפוסקים שכתבו כיון שאין כוונת מי שקנה מניות שיהיה לו דעה כל שהיא במה הנעשה בחברה, רק שרוצה לזכות ברווחי החברה לכן אין כאן תורת בעלות,

וז"ל האגרות משה (אבן העזר ח"א סימן ז') "ובדבר ליקח שערס (מניות) מקאמפאניעס (חברות) שעושין מלאכה ומסחר בשבת הא חזוין שנתפשט להיתר והטעם פשוט שאין להחשיב את הקונים שערס שהוא רק משהו מהמסחר שאין להם שום דעה בהמסחר אף לענין חלקם לבעלים שלא דמי לשותפות במקצת שיש לו דעה כבעלים וגם אין הקונה שערס רוצה להיות בעלים בהמסחר אלא הוא רק כקונה ריוח והפסד שיהיה בהמסחר לפי סך כך וכך שקנה, ויותר נראה שאין בהם גדר קנין בדינא שהוא לקנין דבר שלא בא לעולם רק מצד קנייני דיני המדינה, ומה שלפי תנאי המדינה יש לבעל השערס דעה לבחירת פרעידנט הוא רק פטומי מילי בעלמא כי למעשה מושאירין לעצמן יותר מהרוב שלא שייך שיאמרו דעה וגם הקונים אין רוצים לומר דעה בזה כי אין כוונתם לקנות זה ולכן לענ"ד אין לחוש למה שעושים הבעלים דהקאמפאניס שאינו נוגע להם, ואף אם יש גם יהודים בהבעלים אין להחשיב מסייע לעוברי עבירה שהמסחר יעשו גם כשלא יקנה שערס והקונה קונה רק לטובת עצמו ולכן אין בזה שום איסור וכמו שנוהגים הרבה בני אדם ואף ידאי החטא לקנות, אבל ודאי לקנות מדה מרובה כ"כ עד שיתחשבו בדעתו יש לאסור אף בפעקטערע ומסחר של עכו"ם כיון שלא התנו כמו שצריכים להתנות כשעושה ישראל שותפות עם עכו"ם כדאי בשו"ע או"ח סימן רמ"ה³³, עכ"ל, הרי מוכח מדבריו שהכל תלוי באומדת אנשים לדבר, שאם נכנס אדעתא לנהל את העסק הרי זה נחשב כשותף ואם אין בידו לעשות כלום אנחנו אומדים את דעתו שנכנס בשביל ריווח והפסד ולא להיות שותף³⁴.

33. לכאורה יש לשאול שהרי מבואר בסימן רמ"ה סעיף ד' יכול ישראל ליתן לא"י מעות להתעסק בהם ואע"פ שהא"י נושא ונותן בהם בשבת חולק עמו כל השכר בשוה מפני שאין מלאכה זו מוטלת על ישראל לעשותה שנאמר שהגוי עושה שליחותו וכן אין העסק ניכר ממנו הוא, וא"כ מו"נ קשה דברי האג"מ שאם התכוין שע"י שיש לו דעה בחברה ניכר שהעסק שייך ליהודי א"כ לא יעזור להתנות עם הגוי שהרי רק במקום שזה הפסד מרובה הקילו, ואם לא ניכר שהעסק שייך ליהודי (כיון שידוע שבעל השליטה בחברה או רוב הבעלים הם גוים) א"כ לא צריכים להתנות כיון שאינו מוטל עליהם, ואולי כוונתו שבדרך כלל מפעל יש גם עובדים שכירים והם עושים את השליחות של בעלי המניות, וא"כ כיון שהוא גם נחשב בעלים א"כ הם עושים גם את שליחותו, ומה שנאמר בסימן רמ"ה הוא רק אם בעל העסק הגוי מתעסק בעצמו ולא שהבעלים ממנים שליח גוי שיעשה עבורם מלאכה בשבת. אולם עדיין קשה שזה רק אם יש שתי שותפים גוי ויהודי שאז אם עושה שליח גוי שיעבוד בשבילם בשבת נחשב שעושה לשתייהם, משא"כ אם רוב החברה שייכת לגוי הרי מבואר באו"ח סימן רע"ו שאומרים בכה"ג שהגוי עושה בשביל הרוב ואם הרוב גוים מותר היהודי ליהנות ממנו, ובפרט שכאן לא דיבר היהודי עם השכיר כלום שאפילו במחצה על מחצה יש סברא שגוי עבד אדעתא של מי ששכר אותו וכמו"ש בשו"ת דברי חיים תנינא או"ח סימן ל"ד, ובאמות במנחת יצחק (ח"ג סימן א' אות כ"ז) סתם לקולא בזה.

34. ולענ"ד ברור שאין כוונת האגרות משה להתיר רק אם בעל שליטה בחברה יש לו הרוב, אלא גם אם בעל

ולפני האגרות משה כבר כתוב הסברא הזאת לקולא בשו"ת מהרי"א הלוי (ח"ב סימן קכ"ד) ובהאלף לך שלמה, וכמו כן פסק החשב האפוד ז"ל (ח"א סימן ס"ב) וכתב שכך הראה לו הרב מטשעביץ ז"ל, וכתב שאפילו אם יש לו זכות הצבעה ג"כ אינו מגרע כלום כיון שנתבטל דעתו מעצם מיעוטו ומעיד שם שכולם נוהגים להקל בזה ופוסק שם שאין להחמיר כלל, וכך צירף ג"כ בשו"ת באר דוד שם בשם אביו הרב דוד משולם פייש פרענקל מדעברעצין ז"ל, וככה פסק בשו"ת מלמד להועיל (ח"א סימן צ"א) (ועיי"ש שכתב ו' היתירים לזה), וכך פוסק גם להבחל"ח הרב אליישוב שליט"א (מובא בנתיבות שלום ובספרו קובץ תשובות כתב על מה שכתב האג"מ כבר הורה זקן), והרב משה שטרנבוך שליט"א (בספרו על רבינו),

ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ג סימן א') חילק בין אם יש לו זכות להצביע אזי נחשב בעלות לכל דבר משא"כ אם אין לו זכות אינו נחשב כי אם לזכאי לקבל רווחים ולא לשותף בעצם³⁵, ולפי דבריו יש מקום לדון האם כשמשקיע במניות דרך קרנות הסל או קרנות מוחקות (שקונה בפעם אחד כל המניות של חברות הגדולות בבורסה) שיש לו זכות במניות עצמם אבל אין לו שום יכולת להצביע וגם המנהל הקרן לא צריך להיות באסיפות, האם לפי המנחת יצחק נחשב הוא לשותף כיון שהחברה כשמצרכה המניות התכוונה שיהיה זכות הצבעה לכל הרוכשים, או כיון שקנהו דרך קרן שלמעשה אין לו שום זכות דיבור לכן נחשב כשותף רק לקבל רווחים והפסדים ולא כשותף לכל דבר, ולי העני נראה יותר להיתר ובפרט שכבר העידו גדולי הפוסקים שהמנהל להקל בזה.

האם קרנות נאמנות שמשקיעה במניות הוא יותר חמור מאשר סתם להשקיע במניות

ויש כאלה שעוררו שאפילו אם ניקל במניות עצמם וכנ"ל מ"מ כיון שמשקיע בקרנות נאמנות שהתפקיד של המנהל הוא לעשות לטובת הנאמנים (אלה שהפקידו שם כסף) ולכן הוא עצמו משתתף באסיפות ומשתדל לעשות את הכל בצורה הכי טובה, והוי כאילו כמה אלפי אנשים

השליטה בחברה יש לו רק כמה אחוזים, מ"מ באסיפות מוגיעים רק אנשים שיש להם סכום מוכר בחברה שישתכלו עליהם, וכל האנשים אחרים סומכים בסמיות עיניים, על האנשים שישולטים בחברה ומגיעים לאסיפות, שיעשו דברים טובים שיוביל שהמחיר של מניותיהם יעלו ויוכלו למכור אותם במחיר גבוה, שהרי כתב בסוף דבריו שאם קנה כמה אחוזים עד שניכר שנכנס על דעת שיתחשבו בדעתו הרי זה נחשב כשותף ומשמע אע"פ שהרוב שייך למי שהוא אחר – שכללו של דבר הוא לאמוד אם נכנס על דעת להיות שותף או לא.

35. וז"ל וא"כ אף דמוצד אחד יש טיבותא במיהכ"נ דיש לכל יחיד זכות השתמשות אבל מצד השני קשה לומר דבעלי מניות שכל בני החברה בספר וכתבין ויש לו שטר על מעותיו יהיה גרע מזה וכמו"ש בתשובות הר"ב שם, וא"כ אם יש ביהכ"נ שם בעלות על היחידים שיהיה להם כח לאסור על חברים בודאי י"ל כן גם בבעלי מניות, ועוד דמהאי טעמא לומר דנקרא בעלות משום זכות השתמשות לכל אחד ואחד א"א לומר בכל נכסי הציבור דהרי יש כמה וכמה נכסי ציבור שאין רשות לשום אדם להשתמש בלתי רשות המנהלים ומ"מ איתא בפוסקים לענין רבית וכיוצא בזה דיש להם דין בעלות לאיסור וכנ"ל, עכ"ל, ולכאורה יש לחלק כי גם בנכסי ציבור אע"פ שצריך רשות מהמנהלים ליכנס לשם מ"מ נחשב שותפות, דמה שאינו יכול ליכנס שם הוא משום שצריך סדר, משא"כ חברה שיש בעלי שליטה בחברה או אחד או כמה והם משקיעים מראשם ומהונם שהחברה יצליח, לכן י"ל שהם נקראים שותפים ולא כל הקטנים שאינם יודעים מכלום.

שלחו שליח שילך ויטפל בשבילם באיזה חברה שלא שומרת תורה ומצוות, ושמעתי מכמה רבנים שליט"א כיון שכל אחד משתתף בקרן על דעת לקבל רווחי הקרן ואין לו שום זכות דיבור בתוך הקרן מה לעשות עם הכסף לכן אע"פ שבעל הקרן צריך לילך לאסיפות שונות של החברה שהיא השקיעה בה, מ"מ כיון שאין למשקיע בקרן עניין בזה שילך כיון שהוא לא מכיר את האיש שילך לשם שישמוך עליו שיצביע לטובת הקרן כי מי יודע אם ההצבעה שלו יביא רווחים לקרן או אולי להיפוך (ורוב האנשים אינם יודעים בכלל שמנהל הקרן צריך להשתתף באסיפות), ולכן עיקר כוונתו הוא רק לדבר אחד שישקיעו את הכסף שלו בדברים המביאים רווחים, וכיון שהוא עצמו אינו יכול להצביע לכן בוודאי כוונתו שיהיה לו רק רווחים בחברות שהשקיעו שם ולא שהוא עצמו יהיה שותף שם, וראיה ממנהג העולם שיהודים בכל העולם משקיעים בקרנות מסויימים וכל אחד צובר כסף בקופת פנסיה, והרי גם בחו"ל יש את הבעיות של חמץ בפסח ושל הלוואות בריבית ליהודים, ואם אינם נביאים הם בני נביאים הם ובפרט שגדולי הפוסקים הנ"ל הסכימו עמם³⁶.

התייחסות למושג שותפות בחברה שמחללת שבת רח"ל

היות שראיתי שיש בלבול בנושא הזה של שותפות בחילול שבת אצטרך להאריך עוד קצת,

בענין שותפות למחלל שבת מצאנו כמה הגדרות הלכתיות, שביתת בהמתו, לפני עור, מסייע, שכר שבת. ונתבונן איזה מהם יש בשותפות הנ"ל, שביתת בהמתו לכאורה לא שייך היום שלא עובדים בבהמות. לפני עור – אם בלעדיו הוא לא היה מחלל שבת אז אסור, ואם בלעדיו הוא היה גם מחלל שבת אזי אין לפני עור, והבה נתבונן לרגע, כשקונה מניות יד שניה [לא מידי החברה בעצמה, אלא ממני שכבר קנה ממנה] האם מוסיף משהו לחברה - וודאי שלא מוסיף, שהרי הוא כבר קיבל את כל הכסף מכל אלה שרצו להיות שותפים, ועכשיו לא מעניין אותו מי יקנה את המניות הללו, ובוודאי שלא מיתוסף עוד איזה חילול שבת עי"ז, ואם קונה מניות יד ראשונה (מידי החברה עצמה) אזי תלוי אם קונה מדה מרובה של מניות עד שע"ז יפתח עוד משרד שיהיה פתוח חלילה בשבת אזי אם אין עוד מי שישקיע מבלעדיו אזי אכן עובר על איסור לפני עור, (אבל בדרך כלל כשחברה מגייסת כסף הוא במטרה להרחיב את החברה ואין שום ראייה שהכסף שמשקיע זה יגרום שיפתח עוד משהו בשבת), ואם היה מי שהוא אחר שהיה משקיע, אזי אם זה יהודי אחר הרי זה תלוי במחלוקת הפוסקים אם יש לפני עור כשיהודי אחר היה עובר על לפני עור, עי' פתח"ת יו"ד ריש סימן ק"ס,

ואם קונה מדה מועטת של מניות אזי הכסף שהלה הכניס לחברה לא גרם כלל שייפתח בשבת רק שהכסף של עוד הרבה אנשים או מעיקרי המשקיעים הם גרמו שייפתח בשבת, וידועה שיטת הקהילות יעקב ז"ל שכולם ביחד עוברים על לפני עור, אך יש הרבה שחלקו עליו, [ולדבריו

36. ובפרט לשיטת השוואל ומשיב והשבילי דוד שיכול לומר ברירה גם אם עכשיו נחשב לשותף מ"מ לגבי חלק האיסורים אינו שותף וכמו שהבאנו למעלה.

צ"ע איך מותר ליסע באוטובוסים, שהרי אם כל היהודים לא היו נוסעים באוטובוסים הם היו ממעטים בחילול שבת כיון שהיה לו פחות כסף, וידוע שיש בזה אריכות גדולה בפוסקים ורק באתי להזכיר כאן ראשי פרקים], וכיון שממילא החברה מחללת שבת רח"ל, והוא לא נכנס לשם כך כדי לקבל רווחים של שבת, אלא רוצה לקבל הרווחים של החברה של כל השבוע שהוא בהיתר גמור, ורוצה שהמניה תתייקר ויוכל למכרו ביוקר, וכדרכם של סוחרים, א"כ אין כאן זיקה לחילול שבת, אע"פ שע"פ החוק נקרא שותף, מ"מ אין הוא שותף הלכתי כיון שאין לו דרך איך למנוע את החילול שבת, וכן כתב הגר"ש אלישיב שליט"א הובא בהערה 28, ולכן נוהגים להשקיע בבנקים אע"פ שהם מחללים שבת כיון שאין אנו יכולים למנוע אותם מזה ואנו רוצים הרווחים של היתר אין שום בעיה בזה, ולגבי מה שמקבל שכר שבת הרי הוא שכר שבת בהבלעה ואין שום בעיה בזה. ולגבי מסייע כיון שאין כוונתו לזה אין נחשב מסייע, ועוד האריכו בזה הפוסקים הרבה בדיון מסייע למומר ולמעשה נוהגים בזה היתר בכמה אופנים והדברים ידועים ואכמ"ל ועיי' בהערה שהבאנו משו"ת מהרש"ג³⁷.

פרק ד'

לבאר טעם ההיתר שנוהגים להשקיע בבנקים

ההיתר להלוות לבנקים [פקדונות וחסכונות הנושאים פירות] בארץ ישראל, הוא ע"י שיש היתר עיסקא כללי, דהיינו שכל הממון שאנשים מפקידים בתוכו אינם הלוואה לבנק אלא הוא "עיסקא", דהיינו חצי הלוואה וחצי פיקדון או כולו פיקדון, ואם יהיה הפסידים צריך המפקיד להפסיד לפי חלקו ואם יהיה רווחים מקבל לפי חלקו, רק שעושים תנאי שלא יהיה נאמן לומר

37. ועיי' שו"ת מהרש"ג ח"ב סימן פ"א שכתב כך אמנם חזינא דגם בזה אין העולם מודקדים שהרי כמעט בכל באנק ישנם ישראלים מחללי שבת ואפ"ה אינם נזהרים להשתתף עמהם (ופעם בנק היה שותפות כמו היום בחברות), ולכן נראה לפענ"ד דבשותפות לא שייך מסייע וכו' ולא מצינו איסור להשתתף במסחר עם ישראל בעל עבירה וכו' אבל כל שהקונה יכול לקנות לצורך היתר אף שיעשה בה גם איסור אין לנו לאסור משום לפנ"ע או סיוע ידי ע"ע וכו' דהישראל המשתתף עמו לא אדעתא דהכי נחית והרי כוונתו להשתתף עמו בדבר של היתר ואם הרשע ירצה לחלל שבת אין אחריות הישראל כשר עליו ואין לאסור לישראל להשתתף עמו ולהפסיד בזה מקום פרנסה שיכול להתפרנס ממנו וכו' ומ"מ למעשה נראה לי דכיון שכתב מעכ"ת שהשוואל הוא ת"ח ויר"ש לכן יש למעכ"ת להורות לו דאם כוונתו רק להיות שותף בהפאבריק הנ"ל כדי להרויח במלאכת היתר של בישול הפירות, דהיינו שאף אם היו בני הפאבריק מקבלים ע"ע לשבות ביום שב"ק ושלא לסחור בדברים טמאים היה ג"כ נכנס להעסק אזי הוא רשאי לכנס גם עתה משום דבכה"ג שפיר יש לחשוב כאונס על מה שבעלי הפאבריק לא ישמעו לו ויעבדו בשבת ויסחרו בדברים טמאים וכו' כמו לא אפשר ולא קמכוין וכו' אבל אם אין ריוח בהפאבריק רק ע"י האיסור דהיינו ע"י העבודה בשבת ופטום חזירים ולולא זאת לא היה נכנס כלל להשתתף עמהם משום דעיקר הריוח נצמח מזה, אז הרי הוא מתכוין למלאכת איסור ואז נמצא שהוא בעצמו רוצה שהשותפין לא ישמעו לו ויעשו מלאכה בשבת ושיקנו דברים טמאים וירויחו בפטומם בכה"ג אין לת"ח ליכנס לעסק כזה דכלפי שמיא גליא דעבדו ג"כ אדעתא דידיה כיון דבמחשבה גם הוא רוצה בכך והוי כמו מכין ובמכוין אין לו לכנס לעסק הזה וכו' עיי"ש.

שהיה הפסידים אלא ע"פ עדים כשירים, וכמו כן שלא יהיה נאמן לומר כמה ריווח היה אלא ע"י שבועה חמורה, ואם רוצה להפטר משבועה יכול ליתן סכום מסוים (כמה שסיכמו בבנק) למפקיד, והנה ידוע שהבנק עושים עם הכסף גם דברים האסורים ונמצא שהיהודי הירא שמים שותף בדברים אסורים, ומה שהבנק מביאים לו רק רווחים קטנים זה לא עוזר לגבי מה ששותף לדברים האסורים, ואע"פ שהדמי התפשרות שמקבל אינו צריך להיות דווקא מהכסף שהוא השקיע, מ"מ לפני שנותנים לו את השכר התפשרות נמצא ששותף לכל הדברים והברירה ביד הבנק ליטע ולתת לו את הריווח הקטן שהיה מדברים האסורים, וגם הרי מכשיל את מנהלי הבנק שעל ידו הם עושים עוד דברים אסורים ונמצא שעובר על לפני עור, ובע"כ צריכים להגיע שכיון שרוצה רק דברים המותרים אומרים כל הסברות שכתבנו למעלה, רק שבקרנות זה יותר גרוע כיון שגם מקבל רווחים עצמם, ואין אף אחד שתובע ממנו שבועה שיהיה נאמן על הרווחים.

פרק ה'

האם מותר להשקיע בתעודות סל שמשקיעים את כספם באגרות חוב (מדד תל בונד)

תעודות סל: מי שרוצה לקנות 60 או 40 או 20 אגרות חוב הכי גדולות בבורסה קונה תעודות סל, ופירושו שהחברה המנפיקה התעודה מתחייבת לקנות את כל האגרות חוב הללו ונותנים את כל הריבית לקונה התעודה, וכמו"כ אם האגרות חוב עולים [מחמת גודל הביקוש של משקיעים] מקבל הלכות את הרווחים, וכמו"כ אם יורדים [מחמת חוסר הביקוש] מקבל הקונה את ההפסדים.

קודם כל נקדים בשאלה אחרת ואח"כ נחזור לדון לגבי תעודות סל, האם מותר לתת כסף ליהודי שמבטיח לו מראש שיקנה אגרות חוב שאין להם הית"ע, ועושה איתו הית"ע שהדברים האסורים שהולך לקנות זה יהיה בשכר התפשרות, דהיינו שאם האג"ח שקונה יעלה ייתן לו ריווח ואם ירד יפסיד, ובתוך שכר התפשרות נכלל שכל הריביות שהשליח מקבל מהאגרות חוב ג"כ חייב לתת לו, והשליח מתחייב לו ולחברת הדירוג שתיכף ומיד ישקיע את כל הכסף שקיבל בתוך האגרות חוב כדי שיהיה לו לשלם הריבית למפקיד, האם מותר או לא, וצד ההיתר הוא כיון שהשליח אינו מוכה ע"פ חוק את האג"ח למפקיד רק שרשום על שמו של השליח לכן יתכן שמותר כיון שהמפקיד לא גובה את הריבית רק שהשליח יהודי גובה את הריבית, וצד האיסור הוא כיון שעשו הית"ע ביניהם נמצא שהכסף שקנה בו האג"ח שייכים למפקיד, וא"כ גם האג"ח בעצמם שייכים גם למפקיד, ועוד שכיון שהשליח התחייב להתכנסות כל הזמן עם האגרות חוב הללו נמצא שגם אם השליח ימות יהיה המפקיד רשאי לקחת את האג"ח הללו ולגבות את כספו, ואפילו אם השליח ירד מנכסיו ויהיה לו הרבה נושים יהיה אסור להם לגעת באג"ח הללו כיון שהם משועבדים ע"פ התנאי שביניהם שיהיו אף ורק למפקיד, ועוד כיון שאינו יכול לעשות כלום עם האג"ח שאסור לו למוכרו נמצא שיש כאן צד לומר שע"פ דיני ישראל אינו

שייך לשליח רק למפקד, ועוד כיון שאין השליח מקבל שום אחריות אם יופסדו החובות נמצא שכל האחריות הוא על המפקד ונמצא שזה שלו כיון שכל האחריות עליו, ועוד שיש כאן איסור של לפני עור לא תתן מכשול שהרי הוא ממש מכשילו בידים לקנות האג"ח הללו, עכשיו אבוא לבאר קצת על תעודות סל.

הנה חברה שמנפיקה תעודות סל מתחייבת להיות מכוסה כל הזמן במאה אחוז עם אגרות חוב מול הכסף שאנשים הפקידו אצלו³⁸, והם מתחייבים להיות מכוסה בדיוק לפי המדד דהיינו עשרה אחוז מחברה הזו וחמשה אחוז מחברה הזו וכדומה (וזה משתנה פעם בחצי שנה ע"י הרשות לניירות ערך), וכל אחד יודע בדיוק לפני שמושקיע במה הולך להשקיע וכמה אחוזים הולכים להיות מושקע בכל חברה, והם מתחייבים בתשקיף שכל מדד יהיה לו נאמן בפני עצמו, ומי שהפקד במדד הזה אינו יכול לקחת כסף ממדד אחר (אבל בתשקיף אחד ראיתי שכתוב שיש איזשהו סיכון שאולי השופט יגיד אחרת³⁹), והם מתחייבים שמאה אחוז מהריבית שהם מקבלים מהחברות יהיה מושקע בחזרה בתוך המדד לטובת הלקוח, ואלה שאין להם דירוג טוב יכולים לפעמים לעשות איזה ריווח קטן במניות שאכמ"ל (אבל עכ"פ קונים את המניות עצמם), אבל אלה שיש להם דירוג טוב לא משחקים בכלל עם הכסף (רק שהם יכולים להשאיל אותם לבנק וכדומה, אולם זה לא עוזר לגבי חששות הנ"ל), ואם הם לא עומדים בהתחייבות שלהם אזי יורידו חברת הדירוג – הדירוג שנתנו לחברה, וכולם ימשכו את כספם ומשם וישקיעו אותם בחברה אחרת שעומדת בהתחייבויותיה, ונמצא שהלקוח יכול להיות בטוח שהכסף שלו מושקע במדד במאה אחוז ובלי שום משחקים, וגם לוקחים אחוז אחד לשנה על שווי הכסף שהכניס, ונמצא שיש מקום לומר שבדני ישראל האג"ח שייכים לאלה שהפקידו שם, וביותר כיון שעשו

38. ואעתיק ממה שכתבו חברת מידרוג על הדירוג של כמה תעודות סל "החברה קיבלה החלטה כי יחס הנכסים להתחייבויות, בהתאם לתרחיש הגרוע ביותר של תרחישי הבורסה, לא יהיה נמוך מ-100%", ובתשקיף אחד (כל התשקפים הם בערך באותו סגנון) כתוב כך "לצורך עמידה ביחס של 100% בין שווי נכסים לסדרה ג' לשווי התחייבויות לסדרה ג' לא יילקחו בחשבון, הכרית הנדרשת בגין פערי ריבית, הכרית הנדרשת בגין העלאת ריבית והכרית הנדרשת בגין סכום המינימום שלא ניתן למשיכה". ובמקום אחר כתוב כך: "כי בכפוף לפעולות המותרות על פי תשקיף זה בחשבונות המשועבדים, ובכפוף לכך ששווי הנכסים לא יפחת משווי ההתחייבויות לתעודות הפקדון (סדרה ג'), החברה תהא רשאית לבצע עסקאות בנכסים המגבים לתעודות הפקדון גם לצורך השאת רווחי החברה, לרבות, ומבלי לגרוע מכלליות האמור לעיל, ביצוע עסקאות השאלה של ניירות ערך", ובמקום אחר כתוב כך "משיכת עודפים מותרת מעל יחס של 100% בין שווי נכסים לסדרה ג' לשווי התחייבויות לסדרה ג' שאינם נובעים מעמלת המרה ולא מהכרית הנדרשת להעלאת ריבית וכו'".

39. ובתשקיף אחר כתוב כך "מובהר, כי ככל שהחברה תנפיק סדרות נוספות של תעודות פקדון, תופרד הפעילות בין הסדרות באופן שלכל סדרה יהיו חשבונות, בין על שם החברה ובין על שם החברה הבת, ושוועבדים נפרדים, ללא זכות קיוז בין החשבונות של סדרה אחת לסדרה אחרת, למעט השעבוד הצף על כלל נכסי החברה וכו'" ובמקום אחר בתשקיף כתוב כך "מובהר בזה, כי אם לא יהיו בנכסים המשוועבדים לסדרה ג' כאמור בסעיף 3.20 כדי לעמוד בהתחייבויות כלפי מחזיקי תעודת הפקדון, יהיו מחזיקי התעודות רשאים להיפרע מכלל נכסי החברה (שאינם משועבדים בשעבדים ספציפיים לטובת מחזיקי תעודות מסדרות נוספות ככל שיהיו)".

הית"ע נמצא שכל מה שמשקיע שם הוא חצי או כולו פיקדון ונמצא שכספו מושקע באיסור⁴⁰,

וגם ע"פ דיניהם אין שום סכרא שיפסקו שאם החברה תפשוט את הרגל יוכלו הנושים לקחת מכסף ציבור שהופקד ביד נאמן וכמו שמוסכם בתשקיף⁴¹, ואם ח"ו יהיה כזה דבר אזי כל השוק יקרום, כיון שהרבה קרנות ציבוריות משקיעים חלק מכספם בתעודות סל, ולכן מצד אחד הוא יותר גרוע מלהשקיע בקרנות רגילות שישם יש סכרות של עביד אדעתא דנפשיה, וגם י"ל שאין לפני עור כיון שלא בטוח שישקיעו שם, משא"כ בתעודות סל שהלקוח יודע בטוח שמושקיע גם באיסור לכן צע"ג להתיר, ושמעתי שכך דעת כמה מגדולי הדיונים שליט"א.

וכמו"כ לגבי אלה שהם לא רוצים שום זיקת שותפות לריווח של מחללי שבתות ולא רוצים שהכסף שלהם יהיה מושקע בדברים אסורים, וע"י התעודות סל שהתנאי שלהם הוא שמאה אחוז מכספם הולך גם לדברים הללו (לפי האחוזים), והחברה מתחייבת שמאה אחוז של הרווחים שהם מקבלים מהחברות לפי האחוזים יתנו במלואם להלקוח נמצא שיש צד לומר שאע"פ שאין לו זכות הצבעה מ"מ הוא מרוויח מכל שקל של חילול שבת רח"ל, וכבר כתבנו לפני זה צדדי היתר בזה, ורק למי שרוצה להחמיר על עצמו, לענ"ד לא הרוויח עם קניית תעודות סל, וכך שמעתי מכמה רבנים חשובים שליט"א.

אולם אוסיף שיש רבנים חשובים שמתירים להשקיע בכל מיני תעודות סל, אבל לא הצלחתי להבין למה מותר, ולפי המציאות שאני בררתי דרך מומחים לא מצאתי בזה מספיק היתר וכנ"ל.

40. וראיתי בהית"ע של חברות תעודות סל שכתוב כך "יעסוק בדמי העסקא בכל עסקיו ונכסיו המותרים והמובחרים ביותר לטובת העסקא, ואפילו אם תינתן העסקא רק למטרה מיוחדת ומסוימת, הרי שלמרות התנאי האמור במסמכי החברה, המקבל יעסוק בכל עסקיו ונכסיו לטובת הנותן בכסף הנ"ל וכו'", יוצא מזה שהם מתנים שכל הכסף שהם מקבלים ישקיעו אותו רק בנכסים המותרים, והרי זה ברור שהם מתחייבים בתשקיף מול הלקוח ומול חברת הדירוג שיהיה להם כל הזמן בטחונות של נכסים במאה אחוז, שזה כולל גם נכסים האסורים, ואין להם שום רשות לעשות עם הכסף לצורך דברים אחרים, וא"כ מה הרווחנו שהם מתנים שכל הרווח שהם נותנים הוא רק שכר התפשרות, כשאנו יודעים בטוח שהשכר התפשרות מגיע ע"י שהכסף שלנו מושקע באיסורים.

41. בתשקיף אחד כתוב כך: שהנאמן חייב לעשות המרה כפיה (דהיינו למכור כל הנכסים שמושבעים לטובת הלקוחות ולהחזיר להם הכסף) אם החברה תחוסל או תימחק מכל סיבה שהיא, או שיראה הנאמן שיש איזה סכנה לזכויותיהם של מחזיקי תעודת הפקדון, או אם החברה לא יעמוד ביחד נכסים להתחייבויות כמפורט בסעיף 3.21.2 שזה 100% וכנ"ל.

נספח לפרק א'

בסימן קע"ג סעיף י"ח כתב המחבר להלוות דינר זהב השוה כ' דינרים על אחריות ספינה ההולכת מעבר לים ושיתין לו בשוה כ"ד דינרים אסור, וכתב הט"ז שם ס"ק ל' פירוש שהמלוה מקבל עליו אחריות המעות כל ימי המשך מהלך הספינה אפ"ה אסור דהא זוזי יהיב זוזי שקיל ולא הדרא הני זוזי בעינייהו והוי כמו שכירות מעות ריש סימן קע"ו דלא יצא מידי הלואה והוי **אבק רבית** ואם לא קיבל עליו האחריות הוי רבית קצוצה כן כתב הריב"ש סימן ש"ח וכן כתב רמ"א בריש סימן קע"ו בשכירות מעות לחלק בין קבלת אחריות או לאו לענין אבק רבית, וא"כ הוא הדין חברה בע"מ שהחברה מבטיחה לשלם רק מנכסיה ואין אף אחד שקיבל על עצמו לשלם לכן אין זה רבית קצוצה, כן כתב המהרש"ג (יו"ד סימן ה'), ולכאורה יש מקום לחלק (שו"ר שכבר תמה עליו בחלקת יעקב שם) שהסיפור של הריב"ש היה שהאחריות היה על ספינה ששכית היוזקא וכמו שכתב הריב"ש בעצמו, משא"כ בנקים שלא שכית כ"כ היוזקא והראיה שכולם מפקידים שם כסף, אך עדיין באג"ח מאוד שכית היוזקא, ולכן הקופות מפזרים את ההשקעה שלהם בהרבה חברות כדי שהסיכון לא תהיה גבוה, וכך שמעתי מפי מומחים שהדרך להצליח בשוק ההון הוא רק ע"י פיזור כיון שכל יום שיומעים סיפורים חדשים, ועי' ברמ"א בסימן קע"ו לגבי שכירות מעות שאם קיבל המשכיר כל האחריות בין דגניבה ואבידה בין דאונסין יש מתירין אפילו משכיר לו להוציאם, ועי' רעק"א שם שהביא מהדרכי משה שכתב שמהוא דריב"ש שכתבנו לעיל משמע שאסור אפילו אם קיבל ע"ע כל האחריות ולפי"ז הקשה רעק"א יש סתירה בפסקי הרמ"א שבסימן קע"ג סתם כמחבר ואילו בסימן קע"ו הביא היש מתירין, וכתב המהרש"ג שלפי רעק"א שתלה זב"ז יש מקום אפילו לכתחילה להלוות לחברה בע"מ כיון שאם יופסדו נכסי החברה הרי יפסיד מעותיו אפילו אם זה היה באונס או בגניבה ואבידה, ועי' בתשובת ריב"ש בסימן ש"ה שהסביר מה שרב חמא היה משכיר כספו (ב"מ דף ס"ט) "שהיה פוטר רב חמא את הלוח מן האונסין כלומר שכל זמן שהיו המעות ביד הלוח שלא הוציאם עדיין אם נאנסו שיהיה פטור מלשלם כמו אם היה שוכר ואם הוציאם ונאנסו כל נכסי הלוח פטור ואין עליו שעבוד כלל אם חזר והעשיר וכו' ואפשר בדברך זו הא דרב חמא הוי אבק רבית והרמב"ם ז"ל כתב דהוי אבק רבית ואין ספק שכוונתו היתה בדרך זו", הרי רואים שאף אם אמר במפורש שרק אם יאבד כל הנכסים אז יהיה פטור ג"כ הוי רק אבק רבית, ולא חילק בין אדם עני לאדם עשיר שיש לו הרבה נכסים ויש סיכון יותר נמוך שייאבד לו כל נכסיו, ועי' בש"ך סימן קע"ז ס"ק כ' שהעמיד דברי הריב"ש של אחריות הספינה שקיבל ע"ע רק אחריות אונסין ולא גניבה ואבידה, אבל אם קיבל ע"ע כל האחריות מותר אפילו לכתחילה, וא"כ משמע שהריב"ש ביאר את הסיפור של רב חמא שהיה רק אחריות אונסים ועי' כתב שזה אבק רבית, ומשמע שאם היה מקבל ע"ע כל האחריות היה היתר גמור, ומכאן משמע שלפי הש"ך בבאור הריב"ש מותר להלוות לחברה בע"מ. וכך מסיק האיזהו נשך (סימן קע"ז עמוד ע"ד) וז"ל "העולה מדברינו לדינא דהמלוה בריבית לבנק יהודי וכו' מאחר דאם יפסיד הבנק את הוננו באיזה אופן שיהיה אין האקציזונרים היהודים אחראים וערבאים להלוואה בשום פנים בהונם הפרטי אין בזה

משום רבית קצוצה לכל הדיעות ולמסקנת הש"ך בס"ק כ' מותר אפילו לכתחילה", וכמו הריב"ש כתב גם הריטב"א שם בדף ס"ט: בשם תוס', וכ"ה בתוס' רבינו פרץ להדיא אולם הריטב"א כתב ע"ז ולא נהירא.

והנהגה אנו נוהגים בהית"ע שנותנים אותו חצי או כולו פקדון לבנק ואנו מקבלים על עצמינו את כל האחריות על הפקדון חוץ אם פשע בהם, ויש לדון מה הדין אם מקבל על עצמו אחריות רק על כל הנכסים, ש"ל שבכי האי גוונא נחשב כהלואה עם תנאים – דהיינו שיש סיכויים שלא יקבל את הקרן והרבית, וא"כ על הצד שהחברה מצליחה לפרוע את החוב הו"ל צד אחד ברבית שאסור לפי חלק מהפוסקים מדאורייתא, ויש צד לומר שכיון שהתנה נחשב כשותף בנכסיו, והתנאי הוא שאם נשאר נכסים מקבל הוא לפני הבעלים את הסכום שמסוכם ביניהם, וככה מיישב הגרש"א ז"ל שלא יהיה קשה מבתי ערי חומה – דהיינו שמסכם עם המוכר שיכול לחזור בו מתי שרוצה, שנחשב לפי הריב"ש רבית קצוצה, וככה מבואר במחבר בסימן קע"ד סעיף א' מוכר שדה לחבירו ואמר לו לכשיהיו לי מעות תחזיר לי הקרקע לא קנה וכל הפירות שאכל רבית קצוצה, ואם בינתיים בא נהר ושטפה הרי הפסיד הלוקח כל ממנו ואעפ"כ נחשב לרבית קצוצה אע"פ שהאחריות מוגבלת רק מאותה שדה אפ"ה הוי רבית קצוצה, וע"ז מיישב הגרש"א שרק כשמשותף איתו בנכסיו או נחשב לשותף אבל כשמכר לו בית כיון שאין כאן ענין של שותפות לכן אסור, ואסביר דבריו שבמוכר בית הרי ההסכם היה שכל זמן שהמוכר ירצה יכול לשלמו ולקבל בחזרה את הבית, ונמצא שהתנאי היה שיהיה הלואה עם רבית, וכשיחזיר את ההלואה יפסיק הלוקח (המלווה) לקחת פירות של הבית (שזה הרבית), וא"כ אף אם ישטפה נהר ואז יישאר לעולם הלואה (שהרי לא הגביל מתי יחזיר את הכסף) מ"מ אין כאן שותפות בבית שהרי אין הבית אצל הלוקח (המלווה) אלא בתור קבלת רבית, רק שאינו יכול לתבוע את המוכר, משא"כ בחברה בע"מ כיון שאמר לו הלואה במפורש שאני לא הולך לשלם לא קרן ולא רבית רק מנכסי החברה א"כ נהיה שותף ממש בעסקאות של החברה.

ולכאורה צ"ע הקושיא של הגרש"א שהרי לשון המחבר שם הוא שלא קנה בכלל, ועי' בנתיבות שלום עמ' תקי"ז שרוב האחרונים הבינו את לשון הרמב"ם ושו"ע שלא קנה בכלל, וא"כ לכאורה גם הלוקח (שהוא המלווה) יכול לחזור בו, דאטו ברשיעי עסקינן שידע שאסור לעשותו ואעפ"כ גמר ועשאו, אלא מסתמא לא ידע שאסור לעשותו, וא"כ כיון שלא חל המקח לכן לכאורה גם הוא יכול לחזור בו, וא"כ אם ישטפה נהר יכול לתבוע מהמוכר בחזרה את הכסף ויהיה לו שעבוד הגוף לשלם בחזרה את הכסף, וא"כ מה הקשה מזה על רב חמא שהיה משכיר את הכסף שאין בכלל שעבוד הגוף להחזיר את הכסף, אולם אם נימא כמו הט"ז שם שקנאו ורק שיש כאן בעיה של צד אחד ברבית, ולכן אם יחזור המוכר ויפדנו נמצא שלמפרע היה הלואה ואסור בגלל צד אחד ברבית או מוכן שהמלווה אין לו אפשרות לגבות כספו אם ישטפה נהר, כיון שאין המוכר מגיע לפדותו, וכ"כ בריב"ש שם שרק אחרי שהמוכר החזיר לו את הכסף אז למפרע מתגלה שעשה איסור, ועדיין לא זכיתי להבין קושייתו של הגרש"א ז"ל שאם ישטפה נהר הרי אנו יודעים בטוח שהמוכר לא יקח בחזרה את השדה ונמצא שלעולם יהיה הלואה, וכל הבעיה היא

אם המוכר כן ישלם לו את הכסף שאז יהיה למפרע הלוואה ואז הרי יש שעבוד הגוף של המוכר לשלם מכיסו את ההלוואה וא"ש.

ואף אם נימא דלא כמו הגרשו"א אלא שנחשב הלוואה עם תנאים ויהיה צד אחד ברבית ודלא כמו הריב"ש ותוס' ר"פ שהבאנו למעלה שהיו רק אבק רבית אלא נאמר כמו הפירוש השני של הריב"ש שם בשם הרא"ה שמדובר שהשכיר מעותיו ולוקח כסף השכירות בשביל הזמן שהיה תחת יד השוכר עד שהוציא את הכסף, וא"כ יתכן שאם התנה שרק אם יפסיד כל נכסיו אז יפסיד את כספו שזמא יהיה אסור מה"ת מטעם צד אחד בריבית, מ"מ הרי דעת הש"ך כמ"פ בהלכות רבית שצד אחד ברבית הוא רק מדרבנן וכן דעת הרמ"א וכן משמע שיטת המחבר, וא"כ גם חברה בע"מ כיון שלא בטוח הריאות שהרי רק בתנאי שיהיה נכסים יקבל את חובו לכן הוי רק מדרבנן, ויתכן שגם מדרבנן מותר כיון שגם הקרן לא בטוח ואינו דומה למש"כ הרמ"א בסימן קס"ד שהיו א"ר דשאני התם שיש חובת הגוף להחזיר הקרן משא"כ כאן שאין חובת הגוף להחזיר גם את הקרן. אולם בחברות גדולות שהסיכון הוא אפסי י"ל שאע"פ שזה מותרת שאם לא יהיה כסף בחברה יאבד את כספו מ"מ כיון שהסיכון הוא מאוד נמוך לא נחשב לצד אחד ברבית (אולם ראינו לאחרונה חברות גדולות שקרסו וא"כ י"ל שאף אחד לא יודע מה יולד יום, ועד כדי כך שהיום גם מדינות שלימות נמצאים בסיכון של אי החזרת החוב).

וראיתי בהגהה במנחת שלמה שם (מכת"י של הגרשו"א) "משכנתא דלא נכיתא הרי מאוד לא מובן היאך חשיב כמכירה והרי לאחר זמן פורע כל מעותיו ונמצא שהשדה בחינם נותן לו באגר נטר, ועיקר ההסבר הוא כהאבני נזר (סי' ר"ד) מפני שזה כמו אפותיקי מפורש ואם שטפה נהר מפסיד חובו, (הערה הכותב – לכאורה צ"ע שהאבני נזר כתב שם שמכל הפוסקים משמע שזה לא אפותיקי מפורש, ועוד שהרי הט"ז בתחילת סימן קע"ב כתב בשם הרמב"ן שרק משכנתא דסורא נחשב לאפותיקי מפורש ולא משכנתא דנכיתא וכ"ש בלי נכיתא, לכן מקופיא לא זכיתי להבין מה שכתב) וכן הוא גם במאירי דהו"ל כאפותיקי מפורש וא"כ הרי חברה או בנק שהם בע"מ חשיב ג"כ כאפותיקי, ואע"פ שמבואר לענין חכירי נרשאי דאפילו אם כבר היתה השדה אצלו במשכון, מ"מ אסור אח"כ להחכיר, ואע"ג שהאפותיקי נשארת ואם ישטוף נהר יפסיד הכל, מ"מ הו"ל רבית ועכ"פ הערמת רבית או א"ר כיון ששכרו בטוח, אולם בבנק אם יפסיד כל הכסף לא יתנו לא הקרן ולא רווחים, עכ"ל, וע"ע כי אם הקרן לא בטוח איך יתכן שיהיה רבית קצוצה אם רק מקבל רווחים שהרי סוף סוף אין כאן רבית יותר מהקרן, וי"ל כיון שיש במקצת שעבוד הגוף לכן הכל מתהפך כמו הלוואה ברבית משא"כ בחברה בע"מ שאין שום שעבוד הגוף דומה יותר לשותפות.

רק שלכאורה יש לדחות הדמיון של חברה בע"מ למשכנתא שהרי כתבו התוס' בב"מ דף ס"ד (בר"ה מוה) וא"ת לרב דאסר פרדיסא מ"ש ממשכנתא דסורא דמשמע לקמן דשריא לכו"ע דכתבי הכי במשלם שניא אילין תיפוק ארעא דא בלא כסף דשרי אפילו לכמה שנים כ"ש לשנה אחת, וי"ל דשאני משכנתא דסורא שקונה קרקע מעכשיו במעות ושטר לפירותיה אי לא יפדנה

הלוה, אבל פרדיסא אינו זוכה בשום דבר והוי זוזי הלוואה גביה, עד הבצירה, ועוד דמשכנתא דסורא קנוי לו קרקע לכל דבר אפי' למשטח בה פרי ולהעמיד שם בהמותיו וכל תשמישי שירצה, אבל בפרדיסא אינו מוכר אלא יין בלבד, עכ"ל, וא"כ כשמלווה לחברה בע"מ הרי אין לו שום זכות דריסת הרגל או דעה בחברה וא"כ לכאורה אינו ענין בכלל למשכנתא,

ועדיין יש לדון שאולי גם בפרדיסא אם רוצה לקבל את הכסף בשביל להשקיע בתוך אותו פרדיסא ומתנה איתו שיקבל אחוזים של הפרדיסא שמא נחשב הדבר לשותפות שמוותר, ודחה הגרשז"א המהלך הזה כיון שמבואר בסימן קס"ב מלווה אדם את אריסיו סאה בסאה לזרע וכו' ומבואר שם בט"ז סק"ו פירוש שבארים יש היתר ללוות מבעל הבית סאה בסאה מטעם שאין כאן הלוואה אלא כאילו התנה שיטול ב"ה הסאה הראשונה משדה שלו, ואעפ"כ אינו מועיל רק אם עוד לא ירד לשדה דנוכל לומר דאדעתא דהכי נחית וקבל עליו כן, ודייק הגרשז"א דמוכח מזה שרק סאה בסאה שזה רק מדרבנן בזה מותר אבל סאה בסאתיים אסור, ואע"פ שלא בטוח שיגדל בכלל ולא קיבל ע"ע לשלם מכיסו רק מה שיגדל בשדה, וכמו"כ הרי אם ירד כבר לשדה וא"א לבעה"ב לסלקו משם אסור, ואמאי לא נימא כיון שלא שיעבד א"ע אלא מהתבואה שיגדל א"כ צריך להיות מותר כיון שאין כאן שיעבוד הגוף, ובפרט סאה בסאה שהקילו בזה טובא, ורואים מכאן שאין כאן סברא שאם יש היעדר שעבוד הגוף שיהיה מותר, והנה יל"ע שמרעק"א שם משמע שמוותר גם להלוות סאה בסאתיים כיון שעכשיו מקבל על עצמו את החיוב לתת וכמו בנדוניא שמוותר לומר שאני מקבל ע"ע לתת נדוניא של אלף זוז ושכל שנה שאני לא אתנהו יהיה רבית של עשר זוז, וכמו"כ בארים כיון שהארים לא חייב לתת חלקו בזרע א"כ כשמקבל ע"ע לתת וגם לתת רבית (אם יהיה יוקר) אין זה נחשב רבית רק חלק מהמתנה, וא"כ מותר לכאורה גם סאה בסאתיים שהרי כל זה הוא חלק מהמתנה, וא"כ רואים שמש"כ סאה בסאה הוא לאו דווקא, וא"כ מנא לן שלפי הט"ז הוא דווקא שמא כל זה הוא חלק מהתנאים שהבע"ב יתן סאה ויקח סאתיים אחר החלוקה, וא"כ י"ל שרק סאה בסאה אסור ליקח מאדם אחר אפילו שאינו מבטיח שיחזרהו רק אם יגדל שלא שייך בזה ענין של שותפות שבשביל לקבל אותו דבר לא צריך להיות שותף אלא יכול להשאירו בביתו ולכן מיחזי כהלוואה ואסור, משא"כ כשמתנה עם אדם שהוא יתן את הזרע ונתחלק ברווחים מהיכי תיתי שיהיה אסור, וכי בשביל שמגרע כוחו שאינו זכאי לקבל אלא קצת מהרווחים האם יהיה יותר דומה להלוואה, וכבר כתבנו שאינו דומה לפרדיסא כיון שהכסף מותנית להשקיעו בתוך הפרדס שמא דומה לשותפות, (אולם מודינא שבפשוטות סאה בסאתיים הוא יותר חמור מסאה בסאה וכתבתי את זאת לחידודא), ועוד שהרי לפי חלק מהראשונים (וכך פסקו החו"ד והמקור מים חיים) מותר גם להבטיח החטים (דהיינו שאף אם לא יוגדל מ"מ יקבל בחזרה את החטים) והבין הגרשז"א שגם לשיטה הזו יהיה אסור להתנות איתו שיקבל רק מה שיגדל וזולת בתנאים הנ"ל, ואיני יודע מאיפוא פשוט לו את זה, שהרי שפיר ניתן לומר שבכה"ג שמבטיח את הקרן בשעבוד הגוף אז צריכים להגיע שזה כמו שחוכר שדה בפחות, ולכן אחר שירד אסור כיון שמיחזי כרבית עיי"ש, משא"כ אם מתנה איתו שיקבל רק אם יוגדל למה לא נימא שנחשב כשותף עם הגבלות שזה בעצם כל חברה בע"מ, וי"ל עוד שבחיטין מדובר שקיבל על עצמו אחריות מלאה להחזיר החיטין והיינו אם יוגנב או יאנס

לפני שזורע אותן בתוך האדמה ולכן יש איסור מדרבנן של סאה בסאה משא"כ בחברה בע"מ שלא קיבל ע"ע שום אחריות שמא מותר גם מדרבנן.

ולפי הגרשז"א שהביא ראייה מארוס נצטרך לומר שמה שהתיר הריב"ש הנ"ל כשמשעבד רק את הנכסים ולא את גופו אין זה כי אם כשאמר לשון שכירות ולא בלשון הלוואה ולכן בחטים אסור זולת בתנאים הנ"ל, וכמו שכתב החו"ד סוף סימן קע"ג שכשמלווה על ספינה שהולכת בים אסור גם אם מקבל ע"ע כל האחריות כיון שהזכיר לשון הלוואה ודלא כמו הש"ך הנ"ל בסימן קע"ז, וגם אם נאמר שהריב"ש יתיר גם כשאומר לשון הלוואה מ"מ נראה שאין מכאן ראייה שיהיה מותר גם אם נתן לו משכון ואמר לו אין לך פרעון אלא מזה שכיון שנתן לו משכון וזה תחת ידי המלווה נמצא שכבר פרע לו חובו לפני הזמן, אבל כשהנכסים נמצאים בידי הלווה אז אין כאן פירעון חוב ולכן כיון שאין שעבוד הגוף בכלל סבר הריב"ש שמוותר.

ועוד ניתן קצת להוכיחו ממה שכתב הט"ז בסימן קע"ב סק"ב "וכתב הטור ואפילו לדעת ר"ת (שהתיר גם בבית) נ"ל אם כותב לו אחריות על שאר נכסים אסור שאם יפול הבית או ישרף מיד נפרע משאר נכסיו עכ"ל, ואח"כ כתב בשם הרא"ש בתשובה ע"ז דלא הי' רבית קצוצה כיון שלא פסק לו רבית על ההלוואה וגם אם יפול הבית או ישרף יפסיד שמעון מעותיו כו' ולא ברירא האי טעמא וכו' נראה לפרש מ"ש הרא"ש יפסיד שמעון מעותיו ר"ל הקרן דאע"פ שיש לו אחריות על שאר נכסיו מ"מ אפשר שישפרו או יקלקלו כולם ולא יהיה לו ממה לגבות והטור לא ס"ל כן דלא חיישינן לזה" עכ"ל הט"ז ועיי"ש שהביא ראייה ששפיר ניתן לחשוש שמא יישרף כל נכסיו ולא יהיה לו במה לשלם, ולכאורה כל יראה ישתומם ע"ז כי לכאורה הטור צודק כיון שבטוח הוא במעותיו א"כ אינו קרוב להפסד עיי"ז, ומה שכתב הט"ז שיכול שייאבד כל נכסיו צע"ג שבכל הלוואה יש את הסיכון הזה ולא אומרים שבגלל זה יהיה קרוב להפסד בגלל זה, ואין לי דרך אחר להסבירו אלא כמו שראיתי בהגהה על שו"ת חלקת יעקב (סימן ס"ה) שלמד הט"ז שמדובר שישעבד כל נכסיו אבל הוא בעצמו לא חייב להחזיר את החוב, וע"ז כתב הרא"ש שעדיין קיים סיכון שאולי ייאבד כל נכסיו, אולם לענ"ד קשה ללמוד ככה בט"ז שבטור כתב כיון שישעבד לו כל נכסיו ואין משמע שהתכוין שיהיה רק שעבוד נכסים ולא שעבוד הגוף כיון שמסתמא שעבוד נכסים כולל גם שעבוד הגוף וע"ע

ועי' במהרש"ג שכתב שאין ראייה מספינה ההולכת בים וכו' שגם חברה בע"מ יהיה אסור מדרבנן ששאני התם שאחרי שהספינה הגיע בשלום צריך לשלם מכיסו ואינו יכול להימלט מזה בשום פנים ואופן, משא"כ חברה בע"מ שעד שהלקוח לא קיבל את כספו עדיין יש את הסיכון שאין אף אחד שלוקח על עצמו לשלם.

היוצא מזה שחברה בע"מ אם אנשים מסתכלים ע"ז כנכס בטוח יש צד לומר שזה מדאורייתא – אם לא נחדש את הסברה הזאת של הגרשז"א ז"ל שנחשב כשותף, אולם יש ראייה מכמה ראשונים שנחשב להיות רק מדרבנן כיון שאם יאבד נכסי הבנק לא יהיה להם להחזיר החוב, וכיון שיש ניתוק

הגוף של בעלי המניות נמצא שאין המלווה בטוח בכספו, או שנחשב עי"ז כשותף, ויש צד שמותר אפילו מדרבנן אם נאמר שאם מקבל ע"ע אפילו אחריות אונסים וגניבה ואבידה מותר וכדעת ה"איזהו נשך", ומה שמצינו שמלווה על אחריות ספינה שבים אסור מדרבנן, הוא מטעם שלא קיבל ע"ע אחריות גניבה ואבידה וכדעת הש"ך.